ასპეი ოთხეთრის ბრიგადა ფონდი

249

ᲡᲐᲥᲐᲠᲗᲕᲔᲚᲝᲡ ᲡᲡᲠ ᲪᲔᲜᲢᲠᲘᲡ
Фонд № 287 Опись № 1 ед. хр. 76

ᲡᲐᲥᲐᲠᲗᲕᲔᲚᲝᲡ ᲡᲡᲠ ᲪᲔᲜᲢᲠᲘᲡ
Фонд № 287 Опись № 1 ед. хр. 76

დასკანირებულია
15.01.2025 (7

„ქართული", 1972, №6, გვ. 117–135

აკაკი თოფურია

კრიტიკული პათოსი და მწერლის პოზიცია

ორი რომანის მიხედვით

„თანამედროვე ქართული პროზის პრობლემური საკითხების განსახილველად ჟურნალ „დრუჟბა ნაროდოვის" რედაქციამ 1970 წლის დამლევს მოაწყო რუს და ქართველ კრიტიკოსთა შეხვედრა „მრგვალი მაგიდის" გარშემო. ამ შეხვედრაზე წარმოთქმულ შესავალ სიტყვაში ბესარიონ ჟღენტი სავსებით სწორად აღნიშნავდა, რომ „ადამიანის პირადი ბედით გამძაფრებული დაინტერესება, ადამიანისადმი თანაგრძნობა ცხოვრების ყოველგვარი სირთულისა და სიძნელის შემთხვევებში მძლავრად მკვიდრდება თანამედროვე ქართულ პროზაში... და, ამასთან ერთად, ჩვენს მხატვრულ პროზაში თანმიმდევრულად ძლიერდება კრიტიკული პათოსი — დაუზოგავი მხილება სინამდვილის ჩრდილოვანი მხარეებისა, წარსულის მახინჯი გადმონაშთებისა, მანკიერი ადამიანებისა, რომლებიც წინ ეღობებიან და აფერხებენ საბჭოთა საზოგადოების წინსვლას მისი მაღალი საბოლოო მიზნისაკენ" („ლიტერატურული საქართველო", 1971, № 4).

კრიტიკული პათოსი მე-19 საუკუნის 60-იანი წლებიდან ქართული პროზის ერთ-ერთი მთავარი ნიშანდობლივი თვისება იყო. განსაკუთრებული სიმძაფრით გამოვლინდა ეს თვისება ე. წ. „რევოლუციურ-დემოკრატიული" მწერლობის შემოქმედებითს ნიმუშებში. ეროვნული და სოციალური ხასიათის მწვავე კონფლიქტები, კლასობრივ უთანასწორობაზე აგებული ანტაგონისტური დაპირისპირებები და წინააღმდეგობანი — აი რევოლუციამდელ ქართულ ლიტერატურაში კრიტიკული რეალიზმის წარმოშობის ძირითადი საფუძვლები. კონკრეტულ-ისტორიული ეპოქების თვით ლიტერატურულმა პრაქტიკამ წარმოშვა და განსაზღვრა კრიტიკული რეალიზმის, როგორც გარკვეული გაბატონებული ლიტერატურული მიმართულების, თეორიულ-ესთეტიკური პრინციპები. კრიტიკული რეალიზმის ლიტერატურის დადებითი გმირი აშკარად გამოხატავდა უკმაყოფილებას არსებული სინამდვილის მიმართ, არსებული სოციალური, ეკონომიური და პოლიტიკური სისტემის მიმართ. ამ გამოხატვის ფორმა მრავალნაირი იყო, შედეგი კი ყოველთვის ერთი: დადებითი გმირის მარცხი, განწირულება, ტრაგიზმი. სწორედ ამაში ვლინდებოდა შეურიგებელი წინააღმდეგობა დადებითი გმირის მებრძოლ, პროგრესულ იდეალებსა და არსებულ კონკრეტულ-ისტორიულ სინამდვილეს შორის. კრიტიკულ რეალიზმს თავისთავად უნდა გამოსცლოდა ნიადაგი მისი წარმომშობი ეკონომიური ბაზისის ძირფესვიანი მოსპობის შედეგად. და ასეც მოხდა.

სოციალიზმის ძლევამოსილი მშენებლობის ეპოქამ მთელ ჩვენს მრავალეროვან ლიტერატურაში ჰეგემონიური როლი მიაკუთვნა სინამდვილის გამოსახვის ახალ მეთოდს, რომელსაც სტალინმა 1931 წელს, გორკის ბინაში მწერლებთან შეხვედრისას, სოციალისტური რეალიზმი უწოდა. სოციალისტური რეალიზმის ესთეტიკური პრინციპები ჩვენი ლიტერატურის პრაქტიკის, მისი ისტორიული გამოცდილების ღრმა თეორიული განზოგადების საფუძველზე შემუშავდა. ამ პრინციპებისათვის, როგორც ტრადიციის გაგრძელება, არასოდეს არ ყოფილა უცხო კრიტიკული ელემენტები, შემტევი,

მამხილებელი ტენდენცია. სოციალისტური რეალიზმის ყოველ კლასიკურ ნიმუშში უეჭველად პოულობდა გამოხატულებას დადებითისა და უარყოფითის, ბოროტებისა და სიკეთის — ცხოვრების ამ მარადიული ორი სუბსტრატის დაპირისპირების ნიშნები. მაგრამ ამ დაპირისპირებაში, კრიტიკული რეალიზმისაგან განსხვავებით, ყოველთვის დადებითის სიდიადე, გაბატონებულ სოციალურ სისტემასთან მისი ჰარმონიულობა და პერსპექტიული განვითარება ჩანდა. პირველ ხანებში, 1920-30-იანი წლების სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურაში, კონფლიქტს კვლავ კლასობრივი წინააღმდეგობები ასაზრდოებდა. შემდგომ ჩვენს ქვეყანაში ანტაგონისტური კლასობრივი ძალების ლიკვიდაციამ მოხსნა კონფლიქტების კლასობრივი ხასიათი და იგი კლასიფიცირებულ იქნა ახალი გაბატონებული საზოგადოებრივი ფორმაციის ზრდისა და განვითარების სიძნელეებით განპირობებულ წინააღმდეგობებად. ერთხანს ამ წინააღმდეგობების თითქოსდა გაქრობის საფუძველზე „უკონფლიქტობის“ თეორიაც გავრცელდა. ამჟამად არსებულ ცხოვრებისეულ კონფლიქტებს უმთავრესად „ახალი სამყაროს მშენებელ ადამიანთა ურთიერთობის მორალურ-ეთიკურ სფეროს“ უკავშირებენ და სავსებით სამართლიანად აქცევენ მას თანამედროვეობის ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემათა ორბიტში.

როგორი სქემატურიც არ უნდა იყოს კონფლიქტების ხასიათის შესახებ ეს მცირე ექსკურსი, უცილობელი და შეუვალი ფაქტია, რომ განვლილი ხუთი ათეული წლის მანძილზე ჩვენს ქართულ (და არა მხოლოდ ქართულ) მხატვრულ ლიტერატურაში კრიტიკული პათოსი და მწერლის მამხილებლური ტენდენცია არასოდეს გამოჩენილა ისეთი ფართო მასშტაბით, როგორც დღეს, როცა კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური საფუძვლების შექმნის გზაზე ესოდენ უაღრესად დიდმნიშვნელოვანი წარმატებებია მოპოვებული. ტექნიკური პროგრესისა და კოსმოსური საოცრების ეპოქაში ჩვენი საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ჯანსაღი და მოწინავე ტრადიციების ვანმტკიცების გვერდით, როგორც ჩანს, ბოლომდე ჯერ კიდევ არ არის აღმოფხვრილი ადამიანთა ურთიერთდამოკიდებულების, მათი მიდრეკილებებისა და ინსტინქტების, პირადულის და საზოგადოებრივი ინტერესების ურთიერთშეხამების ზოგიერთი მახინჯი, ეგოისტური ფორმა და გამოვლინება.

უკანასკნელ ხანებში ძველი და ახალი თაობის ჩვენმა მოწინავე მწერლებმა: კონსტანტინე ლორთქიფანიძემ მოთხრობაში — „გაუმარჯოს დონკიხოტს“, გრიგოლ ჩიქოვანმა პუბლიცისტურ მოთხრობაში — „მშვიდობით, არჩილ“, რევაზ ჯაფარიძემ „ვერცხლის აბლაბუდაში“, არჩილ სულაკაურმა „აბელის დაბრნებასა“ და „ოქროს თევზში“, ნოდარ დუმბაძემ „ნუ გეშინია, დედაში“, თამაზ ჭილაძემ „აჰა, მიიწურა ზამთარში“, ედიშერ ყიფიანმა „წითელ ღრუბლებში“, ლადო მრელაშვილმა „ყაბახში“, ვანო ურჯუმელაშვილმა „ჭიამაიას“ და „ფერიცვალობაში“, ელიზბარ მაისურაძემ „დაკარგულ ოცნებებში“, რეზო ჭეიშვილმა „დალიში“ და სხვ. სცადეს აესახათ და მოეცათ ჩვენს სინამდვილეში მომხდარი ღრმა სოციალურ-ფსიქოლოგიური ცვლილებები და ამის შედეგად წარმოშობილ ადამიანურ ხასიათთა მეტად უჩვეულო, მეტამორფოზული, ქამელეონისებური ნაირსახეობა.

ასე დაგროვდა საკმაოდ მრავალფეროვანი ლიტერატურული მასალა სერიოზული დაფიქრებისა, თეორიულ-სოციოლოგიური განზოგადებისა და დასკვნებისათვის, რომელთა მიზანს უნდა იყოს ჩვენი ლიტერატურის შემდგომი განვითარების სწორი მიმართულების დასახვა. ლიტერატურის პარტიულობისა და სოციალისტური რეალიზმის ესთეტიკური პრინციპების პოზიციებიდან. გაკვრით შევეხოთ ზოგიერთ მათგანს.

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ომისშემდგომი პერიოდის ჩვენს პროზაში, კრიტიკული პათოსის დამკვიდრების თვალსაზრისით, უპირველესად, სახსენებელია მწერალი ოთარ ჩხეიძე, რომელმაც ჯერ კიდევ ორმოცდაათიანი წლების დასაწყისში თანამედროვეობის ბევრი მტკივნეული პრობლემა წინა პლანზე წამოსწია და ის მხატვრული გამოსახვის საგნად აქცია. მისმა დაკვირვებულმა თვალმა და ალღომ, წინააღმდეგ იმ ხანებში გავრცელებული „უკონფლიქტობის“ ყბადაღებული თეორიისა, დადებით ნიშნებთან ერთად, მზის სინათლეზე გამოიტანა მანკიერებები ჩვენი ცხოვრებისა. ასე წარმოდგება ჩვენს წინაშე ოთარ ჩხეიძის რომან „ჯებირიდან“ ერთი რაიონის ორი კოლმეურნეობა.

„მანქანები დაესია ორბისს, — ვკითხულობთ რომანში. — ერთბაშად გამოცოცხლდა, ახმაურდა ორბისის მინდვრები. გამხნევდნენ, უფრო გულმოდგინედ აფუსფუსდნენ ბრიგადირები, მერგოლეები, თესლის მიმტანები. ხოდაბუნები გადაითესა და გამხნევდა ყველა, ვისაც აწუხებდა თესვის ჩამორჩენა; გამხნევდნენ მებაღეები, მევენახეები, მებოსტნეები, ბარაქა მიემატა მათ შრომასაც. ერთიდან მეორეს გადაედო მხნეობა და იმედი... პირველ ყოვლისა ლადო სვანელი გამხნევდა. მისი ხალასი ბუნება უცებ მორჩილდებოდა იმედის მცირე გამოვლინებასაც. გაეფანტა დილანდელი დაბნეულობა, შიში, წელში გასწორდა, გათამამდა“ (ქართული პროზის ალმანახი, 1953, გვ.473).

ხომ არ აჭარბებს მწერალი, როცა ასეთი პათეტიკური სიტყვებით გვიჩვენებს მდგომარე-

ის უეცარ გამოსწორებას? იქნებ მეტი დრო
მანძილია საჭირო? არა, ამ შემთხ-
ვაში მწერალი არ სცილდება ზომიერების
ზღვარს. ორბისში მომხდარი სახეცვლილება
წარმოებში მოცემულია სოფლის მეურნეობის
ქანიზაციის, პარტიის რაიონული კომიტეტის
ინკრეტული, საქმიანი, ოპერატიული ხელ-
ღვანელობის, ირაკლი შუბითიძის ორგანიზა-
ორული ნიჭის დამაჯერებლად ჩვენების ფონ-
ე. ეს უკანასკნელი თავიდანვე იხატება ჩვენს
ინაშე როგორც მბორგავი, დაუღალავი ენერ-
ის, შეუდრეკელი ხასიათის პარტიული მუ-
აკი, რომელიც მაღალი სახელმწიფოებრივი
ეგნებულობით წყვეტს ყოველ საკითხს, ყო-
ელ პრობლემას: მისი წარმატების ძალა, უწი-
არეს ყოვლისა, ხალხთან, ადამიანებთან ცო-
ხალ კავშირშია. იგი ებრძვის ხელმძღვანელო-
ის ბიუროკრატიულ-ჩინოვნიკურ მეთოდებს,
ხარს უჭერს და ნერგავს ყოველ ახალ რაცი-
ონალიზატორულ წინადადებას, რასაც სიკეთე
მოაქვს თვით ხალხისათვის, მაგრამ ამ ბრძოლა-
ში შუბითიძე გარკვეულ წინააღმდეგობებს აწ-
ყდება. ეს წინააღმდეგობანი თანდათან რთულ-
ება, ღრმავდება და ნაწარმოებში სიუჟეტის
დრამატული განვითარების საფუძველი ხდე-
ბა.

ხალხის უფლება, ხალხის ნება მაღლა დგას
ყოველგვარ ნებაზე და უფლებაზე — ასეთია
ნაწარმოების მთავარი აზრი. ამ უფლებას და
ნებას ემყარება ირაკლი შუბითიძე, როცა ის,
მიუხედავად წყალთა მეურნეობის სამინისტ-
როს სამმართველოს უფროსის, გაბიუროკრა-
ტებული და მლიქვნელი აპოლონ კორკოტაძის
ხელშემშლელი მოქმედებისა, საქმის ინტერესე-
ბიდან გამომდინარე, სათავეში უდგება ხალხი-
სავე ინიციატივას, ქედს არ იხრის დაბრკოლე-
ბის წინაშე და იბრძვის დასახული მიზნის ბო-
ლომდე განხორციელებისათვის.

ასე უპირისპირდება ნაწარმოებში გაბედული,
ინიციატივიანი რაიონული პარტიული მუშაკი
— ერთ-ერთი რესპუბლიკური სამეურნეო ორ-
განიზაციის ხელმძღვანელობას, რომელიც
მოწყვეტილია ხალხს და კანცელარიულ მი-
მოწერაში ახრჩობს ცოცხალ საქმეს. ამ დაპი-
რისპირებაში იყო ცხოვრების რეალური კონფ-
ლიქტების სიმართლე, მაგრამ ნაწარმოებში იგი
ვერ ამაღლდა მხატვრული სიმართლის დონემ-
დე, რამაც მას ვერ მიანიჭა მამხილებელი ძა-
ლა და პათოსი.

ჩვენი საუკუნის 60-იან წლებში შეიქმნა ძა-
რღვიანი ქართული სიტყვის მფლობელის, მწე-
რალ ლადო მრელაშვილის ვრცელი რომანი
„ყაბახი“, რომელშიც თანამედროვე საკოლმე-
ურნეო სოფლის მრავალმხრივ საინტერესო,
დამაფიქრებელი და მეტად პირუთვნელი პანო-
რამაა გადაშლილი. ამ რომანის მთავარი ამო-
ცანაა უჩვენოს სოფლის კომკავშირული ახალ-
გაზრდობის ძალა, მისი როლი და დანიშნულე-
ბა კოლმეურნეობათა შემდგომი განვითარებისა
და განმტკიცების, სოფლად კულტურული მშე-
ნებლობის საქმეში. ნაწარმოების მთელ ლეიტ-
მოტივს განსაზღვრავს ცნობილი ხალხური ლექ-
სის დასაწყისი ორი ტაეპი „კიდევაც დაიზრ-
დებიან ალგეთს ლეკვები მგლისანი“, რომელ-
საც ღიღინით წარმოსთქვამს ლაღ ოცნებაში
გართული მისი მთავარი გმირი პირველი წიგ-
ნის მესამე თავში. თვით ასეთი აქტუალური,
საადღეისო პრობლემის დასმა ჩვენი ნიჭიერი
მწერლის სწორ ორიენტაციაზე მეტყველებს.

იგი გვევლინება არა როგორც „მეთვალყუ-
რე“ იმ ფაქტებისა და მოვლენებისა, რომლე-
ბიც რომანშია ასახული, არა როგორც მათი
რეგისტრატორი და ემპირიული აღმწერი, არა-
მედ ამ ფაქტებისა და მოვლენების თითქოსდა
უშუალო მონაწილედ, მათ განმსჯელად და
ანალიტიკოსად, მახინჯი მხარეების დაუზოგველ
მხილებლადაც და წინსვლის გზაზე ხელშემშლე-
ლი ფაქტორების გამოსწორებისათვის ბოლომ-
დე მებრძოლადაც. ეს ორი ნიშანი — დანა-
შაულებათა მხილება და ქმედითი ბრძოლა
მდგომარეობის გამოსწორებისა და გაუმჯობე-
სებისათვის — ლადო მრელაშვილის „ყაბა-
ხის“ ერთ-ერთი უპირველესი ღირსებაა.

ამ ფონზე ნაწარმოებში დახატულ სახეთა
შორის ჩვენს ყურადღებას განსაკუთრებულად
იქცევს სწორედ ის მთავარი მოქმედი გმირი,
შავლეგო შარმელაშვილი, რომელიც უმაღლესი
საუნივერსიტეტო განათლების მიღების, არქე-
ოლოგიის დარგში საკანდიდატო დისერტაციაა-
ზე მუშაობის მიუხედავად, არათუ კავშირს
წყვეტს თავის მშობლიურ სოფელთან, არა-
მედ სათავეში უდგას ჭალისპირის კოლმეურ-
ნეობის მთელ ახალგაზრდობას, რაზმავს და
განაწყობს მათ კოლმეურნეობაში არსებულ
ნაკლოვანებათა წინააღმდეგ, იჩენს პრინციპულ-
ობას და შეურიგებლობას საკოლმეურნეო
დოვლათის მტაცებლებთან, გამნიავებლებთან
და წამგლეჯქებთან ბრძოლაში და ხალხის მხარ-
დაჭერით თვით ხდება თითქმის დაშლის კარამ-
დე მისული თავისივე სოფლის კოლმეურნეო-
ბის თავმჯდომარე.

ერთი შეხედვით თითქოს საქმე გვაქვს ნაწა-
რმოების მთავარი პერსონაჟის კარიერისტულ
მიდრეკილებასთან — ნიკოს შეცვლაში შავლე-
გოს მიუძღვის გადამწყვეტი როლი — მაგრამ
ასეთი შთაბეჭდილება სრულიადაც არ გამომ-
დინარეობს თვით შავლეგოს ხასიათის შინაგა-
ნი ბუნებიდან, მისი სულიერი და საზოგადოებ-
რივი მისწრაფებებიდან, იმ იდეალებიდან, რო-
მლებისთვისაც იგი იბრძვის და სხვებსაც
აიძულებს იბრძოლონ. ეს არის თავისი მშობ-
ლიური სოფლის წინსვლისა და ამაღლების,
პატიოსანი შრომის დაფასების, მხოლოდ ამ
გზით ადამიანის ღირსების განდიდების, იმ და-

კარგული რწმენის აღდგენისა და ადამიანთა გულებში კვლავ მტკიცედ ჩაბუდების **იდეალი**, რის შედეგადაც ჭალისპირელებს ნიკოს თავმჯდომარეობის ადრეულ წლებში „ურმებით მიჰქონდათ ხოლმე სახლში პურ-ღვინო“.

მაშასადამე, შავლეგოს მიზანია არა ძალაუფლების ხელში ჩაგდება, არამედ ამ ძალაუფლების გამოყენებით საერთო, სახალხო, საზოგადოებრივი საქმის წინ წამოწევა, მისი გამართვა, მოწინავეთა რიგებში ჩადგომა, კოლექტიური შრომის სიდიადის კონკრეტული ფაქტებითა და მაგალითებით ჩვენება. ეს თვისება— ჩამორჩენილობასთან, მომხვეჭველობასთან, შეურიგებლობა და მოთხოვნილებად ქცეული დიდი და ფართო მასშტაბის საქმეებით გატაცება — თანამედროვე კეთილსინდისიერი ადამიანის ერთ-ერთი განუყრელი თვისებაა. ამ თვისების დანახვასა და მის მხატვრულ წარმოსახვაშია საძიებელი მწერლის აქტიური პოზიციის, მისი ტენდენციის და არსებული მახინჯი მოვლენებისადმი დამოკიდებულების ნიშნები.

რომანის მეორე წიგნის უკანასკნელ მეცხრე თავში ლადო მრელაშვილი ჩვენ გვიჩვენებს ჭალისპირის კოლმეურნეობის ამ ახალი თავმჯდომარის მოქმედების ფართო სარბიელს, მის გეგმებს და ოცნებებს, მის პრაქტიკულ-ორგანიზატორულ ნაბიჯებს და იმ პირველ შედეგებს, რომლებიც მოყვა ახალგაზრდობის გამარჯვებით დაწყებულ ახლებურ საქმიანობას. შავლეგოსა და მისი თანამებრძოლების — შაქროს (ჩასაბერას), ერმანას, რევაზის და სხვ. მოქმედების მთავარი დევიზია — მამაპაპათა წმინდა საქმის წმინდად გაგრძელება. მწერალი პერსპექტიულად გვახედებს ამ გაგრძელების შესაძლებლობაში. რაიკომის ერთ-ერთ მდივანთან თეიმურაზთან საუბარში თავის ძალებში ღრმად დარწმუნებული შავლეგო ასე აყალიბებს კოლმეურნეობაში შექმნილი მძიმე მდგომარეობიდან თავის დაღწევის კონკრეტულ გზებს:

„—ოო, რწმენა, უპირველეს ყოვლისა, თეიმურაზ, განა ეს შენ გესწავლება? თუ კოლმეურნეს არ სჯერა, რომ მისი შრომა ნაყოფს გამოიღებს, ის არასოდეს მუყაითად და გულდადებით არ იმუშავებს. თუ არ სჯერა, რომ მისთვის ზრუნავენ, ის ყოველთვის მაგიერითვე მიაგებს. რატომ ხდება, რომ საკუთარ საკარმიდამო ნაკვეთზე გაცილებით მეტი მოსავალი მოჰყავს გლეხს, ვიდრე იმავე ზომისა და წონის საკოლმეურნეო ნაკვეთზე? მხოლოდ იმიტომ, რომ საკარმიდამოთი დაინტერესება უფრო დიდია. ეს მისი პირადი ინტერესებიდან გამოდის. იქ, სადაც ნაკლებ ეხამება საზოგადოებრივი ინტერესები პირად ინტერესებს, შრომის ნაყოფიც ნაკლებია. გლეხს უნდა სწამდეს: რაც მეტს აწარმოებს, მით უფრო მეტს მიიღებს! სადაც შრომის ნაყოფ მატერიალური დაინტერესება არ არი, იქ ინ ციატივა ჩაკლულია, ხოლო სადაც ინიციატ ვაა ჩაკლული, იქ შრომის ნაყოფი ნაკლები („ყაბახი“, წიგნი II, 1969, გვ. 334-335).

რამ დაუკარგა ეს რწმენა ჭალისპირელ კ ლმეურნეებს? მარტოოდენ მატერიალური დ ინტერესების პრინციპის უგულვებელყოფამ რატომ გაურბიან ისინი საკოლმეურნეო შრ მას? რამ მიიყვანა ეს კოლმეურნეობა დაშლ კარამდე? აი ამ კითხვების ამოხსნაში ჩან ნაწარმოების კრიტიკული პათოსი და მკვეთრ მამხილებლური ტენდენცია. ამიტომ მისი მთა ვარი ღირსება ამ ტენდენციის პირუთვნელ გამოსახვაში უნდა დავინახოთ. ლადო მრელა შვილი ვარდებს არ აჩენს იქ, სადაც მიდამ დროებით „ეკალ-ბარდებითაა“ დაფარული.

ამ „ეკალ-ბარდებში“ შეხედვის საშუალ ბას იძლევა შავლეგოს პაპა მოხუცი გოდერ ძი, რომელიც შვილიშვილთან საუბარში პირ დაპირ და მოურიდებლად ააშკარავებს საკოლმეურნეო წესდების დარღვევის უხეშ ფაქ ტებს. ეს ის გოდერძია, რომელიც იარაღი ხელში იბრძოდა საქართველოში საბჭოთა ხე ლისუფლების დამყარებისათვის, რომელიც პირველი შევიდა ჭალისპირის კოლმეურნეობაში მთელი თავისი „ავლადიდებით“, რომელსაც არავისზე „ნაკლები შრომადღეები“ არა აქვს გამომუშავებული და მაინც წლის პოლოს შრომადღეზე შვიდასი გრამი პურის მიღებით ცხოვრება ვერა და ვერ მოუწყვია. მას საკარმიდამო ნაკვეთად ნორმით გათვალისწინებული „ჰექტარის ოცდახუთმეტი მეასედი“ მიუზომეს, ხოლო „ნიკოს ცოლისძმებს იმოდენა ვენახები აქვთ, რომ ძლივს უვლიან... აბა რომელი მათგანი გამოვა კოლმეურნეობაში სამუშაოდ მანამდე, სანამ თავის საკუთარ მიწას არ დაამუშავებს... თვითონ „პობედით“ დაბრძანდებიან და მე კი ღორი რომ არ ვიყოლიო, ზამთარ-ზაფხულ უქალამნოდ დავრჩებოდი... ეს ჩვენ მოვახდინეთ რევოლუცია და მენშევიკების გარეკვაც, მაგრამ მარჯვენას ვფიცავ, რომ მცოდნოდა, ამ სოფლის წურბელების ხელში მოვხვდებოდი, თითსაც არ გავანძრევდი. აბა, ჯეილო, მითხარი, სად არის აქ თანასწორობა?“ („ყაბახი“, წიგნი 1, 1965, გვ. 98).

შავლეგოსადმი მიმართულ გოდერძის ამ გაბრაზებულ, პირადი უკმაყოფილებით გამოწვეულ უკიდურესად ცალმხრივ სიტყვებში მაინც გარკვეულად იგრძნობა სიმართლის ნიშნები, მასში გარკვეული სოციალური აზრია ჩამარხული. ეს აზრი აწუხებს და აღელვებს არა მხოლოდ შავლეგოს, არამედ ჭალისპირის მთელ მოწინავე, შრომისმოყვარე, მაგრამ იმედდაკარგულ ახალგაზრდობას.

მაგრამ ჭალისპირის კოლმეურნე ახალგაზრ-

დობაში ოპტიმისტური რწმენის აღდგენამდე ნაწარმოები კვლავ მოურიდებლად გვიჩვენებს გოდერძის მიერ დახატულ ნეგატიურ სურათებზე კიდევ უფრო მუქ ფერებს. მეფუტკრე თომა სოფლის ექიმთან და შავლეგოსთან საუბარში „შინაურ ტურებად“ და „გარეულ მგლებად“ ნათლავს ყველა მათ, ვინც კოლმეურნეთა ნაშრომ-ნაოფლარს თავისი პირადი კეთილდღეობისათვის იყენებს. მათი რიცხვი კი არც ისე მცირეა. ესენი არიან კოლმეურნეობის თავმჯდომარე ნიკო, სასოფლო საბჭოს თავმჯდომარე ნასყიდა, მეცხვარეობის ფერმის გამგე ნაბია, კოლმეურნეობის ღვინის წერტის გამგე ვახტანგი, საკოლმეურნეო სასადილოს გამგე კუპრაჯა და სხვა, ამათთან ბნელი და საეჭვო გზებით დაკავშირებულნი არიან რაიონული მასშტაბის მთელი რიგი „გავლენიანი“ ხელმძღვანელი მუშაკები. კოლმეურნეობაში შექმნილია მეჭურჭლეობის, მექოთნეობის და მედურგლეობის კერძო სახელოსნოები და საამქროები. ამ მოჩვენებითი „საზოგადოებრივი საწარმოების“ საშუალებით ჭალისპირში აშკარად საგრძნობი გახდა ერთი, შედარებით „მაღალი ფენის“ იოლი გზით გამდიდრება, ხოლო მეორე, შედარებით „დაბალი ფენის“ (როგორც მაგალითად, გოდერძია) თანდათანობით გაღარიბება. რის შემდეგ დაიწყო ასეთი თავაშვებულობა კოლმეურნეობაში? რამ გამოიწვია ნიკოს ასეთი გადაგვარება?

მწერალი საგანგებოდ ამახვილებს ყურადღებას იმ მიზეზებზე, რომლებმაც წარმოშვა ესოდენ დიდი კონტრასტი ნიკოს ხელმძღვანელობის ადრინდელ და უკანასკნელ პერიოდებს შორის, „— შენ მაშინ ბალღი იყავი, ეუბნება თომა შავლეგოს, — მაგრამ ნიკოს თავმჯდომარეობა მაინც გეხსომება. პაპაშენს ურმებით მიჰქონდა ხოლმე სახლში პურ-ღვინო. თვითონ თავმჯდომარე არ ჭამდა და არც სხვას უშვებდა საჭმელად. მემრე კი დრომ თავისი გააკეთა. ვერც კი შეამჩნია, როდის დაიწყო, და დღეს უკვე ველარ გაუნებებია თავი. მოსწყინდა მაგასაც კაიკაცობა, ხედავდა, რომ მაინც ვერ შეაკავებდა და თვითონაც დაიწყო“ („ყაბახი“, წიგნი I, 1965, გვ. 482).

აქედან აშკარად ჩანს, რომ როცა ნიკო ადრე თურმე მთელი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა თავის მოვალეობას, როცა მასში მომთხოვნელობა შეხამებული იყო ადამიანებისათვის ზრუნვის დიდ საზოგადოებრივ ინტერესებთან, როცა მისი მუშაობის „სტილი“ ეთანხმებოდა და ეფარდებოდა საერთოდ დანერგილ ერთიან, მტკიცე ხელმძღვანელობის სტილს, მაშინ კერძო მესაკუთრული ინსტინქტების თანდათანობით აღმოფხვრის საფუძველზე ასევე თანდათანობით ძლიერდებოდა საზოგადოებრივი დოვლათი, რაც მის შემქმნელთა შორის შრომითი დამსახურების მიხედვით თანაბარი განაწილების შედეგად მატერიალური კეთილდღეობის ამაღლებას უქადდა კოლექტივის თითოეულ წევრს. მაგრამ მას შემდეგ, რაც მუშაობისა და ხელმძღვანელობის ეს „ერთიანი სტილი“ დაირღვა, მას შემდეგ, რაც „არ წყენინების“, „შენც სუ და მეც სუს“ პოლიტიკამ თვით რაიკომის პირველი მდივნის ლუარსაბ სოლომონიჩის გარშემოც კი გაზარდა საეჭვო საქმოსანთა რიცხვი, ნიკომ შეატყო, რომ „ვენახის ერთი ქურდის“ უკან მისი ხუთი მფარველი იდგა, რომ ამ ერთი ქურდის დაჭერით მაინც „ვერ შეაკავებდა“ საზოგადოებრივი ქონების დატაცების პროცესს და თვითონაც „ახლა მხოლოდ იმას ფიქრობს, რომ მეოთხე მსუბუქი მანქანა ახლა მეხუთით როგორ შეცვალოს“.

ნაწარმოებში იმარჯვებს რევაზის სიმართლე და შავლეგოს თანმიმდევრული შეუდრეკელი პოზიცია ხალხის ინტერესების დასაცავად. ამით მწერალმა სავსებით სწორად გვიჩვენა ჩვენი სინამდვილის არა მხოლოდ მახინჯი მხარე, არამედ მისი დაძლევის რეალური შესაძლებლობაც. კოლმეურნეობის ახალგაზრდა, გამჭრიახი ხელმძღვანელი შავლეგო ერთგვარი „პარტიზანული“ მეთოდებით იწყებს მუშაობას. მას გვერდით უდგას სასოფლო საბჭოს ასევე ახალგაზრდა თავმჯდომარე ერმანა, რომელიც მანამდე ჭალისპირის კომკავშირულ ორგანიზაციას ხელმძღვანელობდა. მათი პირველი ნაბიჯები მიმართულია საკოლმეურნეო შრომითი დისციპლინის განმტკიცებისაკენ, წესრიგისა და კანონიერების აღდგენისაკენ სოფლად, იმ უყაირათობის უმსგავსების და თვითნებობათა აღმოფხვრისაკენ, რომლებიც ნიკოსა და ნასყიდას „ხელმძღვანელობის“ წყალობით კოლმეურნეობიდან გაქცევის პირობებს უქმნიდა გამრჯე და პატიოსან გლეხებს.

შავლეგოს ხასიათსა და მოქმედებაში ჩვენ ვხედავთ უკანასკნელ ხანებში სოფლად წარმოშობილი „სპეკულანტური“ ელემენტების მრისხანე და ულმობელ მსაჯულს. ერთი ასეთი პერსონაჟთაგანია ვახტანგ ჭარხალაშვილი — ჭალისპირის საკოლმეურნეო ღვინის წერტის გამგე თელავში, რომელსაც რატომღაც უფრო ახლო კავშირი აქვს რაიკომთან, ვიდრე იმ კოლმეურნეობასთან, რომელსაც იგი ექვემდებარება. ამიტომ შავლეგოს მრისხანება კოლმეურნეობის მრისხანებაა და მისი გადაწყვეტილება ვახტანგის ქონების კონფისკაციის შესახებ უნდა მივიჩნიოთ, როგორც ხალხის მრისხანების, „კანონების შექმნამდე“ თვით ხალხის მიერ შექმნილი დაუწერელი „კანონის“ გამოხატულება.

„... თქვენ აქ, ჩვენს სოფელში, — ეუბნება შავლეგო რაიკომის მდივნის თეიმურაზის თანდასწრებით თავის სამუშაო კაბინეტში გამოძახებულ ვახტანგს კოლმეურნეობის თავმჯდო-

მარედ არჩევის მეორე დღესვე, — ჭალისპირში საშრობის გამგედ ყოფნისას კოლმეურნეობიდან მითვისებული ქონებით შეიძინეთ ერთი ორსართულიანი სახლი — დაბლა-მაღლა რვაოთახიანი და სათავსოებიანი. ეზოში ათასხუთას ძირიანი ვაზის ახალშენია და ოცდაშვიდ-ძირიანი ახალნარგავი ხეხილი... — შავლეგომ უჯრა გამოსწია და რამდენიმე სუფთა თაბახის ფურცელი დაუდვა წინ.— თქვენ ახლა ორ განცხადებას დაწერთ: ერთი იქნება ჭალისპირის კოლმეურნეობიდან გასვლისა, მეორე... მეორე განცხადებაში აღნიშნული იქნება, რომ ჭალისპირში თქვენ მიერ შრომითი დანაზოგით აშენებულ, თქვენდამი კუთვნილ სახლს ეზოკარითა და უძრავ-მოძრავი ქონებით საჩუქრად აძლევთ თელავის რაიონის სოფელ - ჭალისპირის „წითელი ვარსკვლავის“ სახელობის კოლმეურნეობას.. საბავშვო ბაღისათვის. — მელანი და კალამი მიუწია. — ეს, როგორც საჭიროა, სათანადოდ გაფორმდება და ყველა შედგენილი საბუთი მე გადმომეცემა... დღესვე! ახლა ერთიც და საბოლოო: რაც თქვენ ჭალისპირის კოლმეურნეობის სახელით ფულადი თანხა შეგიძენიათ, იქიდან მყვლეფელთა დაუწერელი კანონის ძალით, ამ კოლმეურნეობას ეკუთვნის პროცენტები მისი სახელის გამოყენებისათვის. ამ პროცენტების მინიმუმის მინიმუმს — ათი ათას მანეთს გადასცემთ ჭალისპირის კოლმეურნეობას წყალსაქაჩის შესაძენად!“ („ყაბახი“, წიგნი მეორე, 1969, გვ. 346).

სიხარბე და გაუმაძღრობა ყოველთვის მძვინვარებს მხოლოდ მაშინ, როცა ადამიანის სული იცლება წმინდა და ფაქიზი იდეალებისაგან და ივსება და იბურება „მუცლის გაზრდის“ ცხოველური ინსტინქტებით. რაკი ვახტანგის, ისე როგორც კუპრაჭას, ცხოველური არსება ამით არის გაჟღენთილი, შავლეგოს ისღა დარჩენია უმტკივნეულოდ, პროკურატურისა და მილიციის ჩაურევლად. „მყვლეფელთა დაუწერელი კანონის ძალით“ სოფელს დაუბრუნოს სოფლის სახელით მიტაცებული ქონება. შესაძლოა აქ, თეიმურაზის შენიშვნისა არ იყოს, „პარტიზანულ გამოხდომებთან“ გვქონდეს საქმე, მაგრამ იგი ნაკარნახევია სოფლად შექმნილი, მეტად დაძაბული, კრიტიკული სიტუაციის მიერ და, გარკვეული გამართლება აქვს კანონმდებლობის ამგვარ ცხოვრებისეულ შესწორებებს და მცირე „კორექტივებს“.

მართალია, ლადო მრელაშვილის „ყაბახში“ სოფლის ცხოვრების სინამდვილიდან აღებული უარყოფითი მოვლენების გამოსწორების ტენდენციები პერსპექტიულად სავსებით მკაფიოდ არის ჩაჩენილი, მაგრამ მათი ძირფესვიანი აღმოფხვრის შესაძლებლობა პერსპექტივაში მწერლის მიერ დამაჯერებლად არ არის დანახული და განჭვრეტილი. ის ფაქტი, რომ ნაწარმოების მიხედვით რაიონული პარტიული კომიტეტის პირველი მდივანი ლუარსაბ სოლომონიჩი, მისი საალრიცხვო სექტორის გამგე ვარდენი და სხვ. ბნელი და საეჭვო ძაფებით არიან დაკავშირებულნი საქმოსანთა წრეებთან, მოწმობს, რომ ჭალისპირში არსებული ფაქტები და დამახინჯებები ცილდება ვიწრო „ტერიტორიულ“ ფარგლებს და უფრო ღრმა, ფართო მასშტაბის ხასიათს იღებს, რომლის წინააღმდეგ ბრძოლა მარტოოდენ შავლეგოს ძალებით საეჭვოა საკმარისი აღმოჩნდეს.

მთელს იმ ზემოდასახელებულ მასალებს შორის, რომლებიდანაც ჩვენ მხოლოდ ნაწილობრივ, მოკლედ და ზოგადად მიმოვიხილეთ ლ. მრელაშვილის რომანი ჩვენს მიერ დასმული პრობლემის თვალსაზრისით, ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს ნიჭიერი მწერლის გურამ ფანჯიკიძის მწვავე პუბლიცისტური და კრიტიკული პათოსით გაჟღენთილი ახალი ნაწარმოები „თვალი პატიოსანი“, რომელიც ჯერ ჟურნალ „ცისკრის“ 1970 წლის მე-12 და 1971 წლის პირველ ნომრებში გამოქვეყნდა, ხოლო შემდეგ, მიმდინარე წელს, შესწორებული სახით ცალკე წიგნად გამოიცა. ამიტომ შედარებით ვრცლად უნდა შევჩერდეთ მასზე.

თუ ზოგადი ასპექტით ვიმსჯელებთ (და არა კონკრეტული მიმართებით), მხოლოდ სულით სპეტაკ, გრძნობებით ფაქიზ და მთელი არსებით კეთილსინდისიერ ჭეშმარიტ მწერალს შეუძლია **პატიოსნების** იდეალი აქციოს ისეთივე ამაღლებულ **ესთეტიკურ** იდეალად, როგორიც წინათ, რევოლუციამდელ ჩვენს ლიტერატურაში, თავისუფლების იდეალი იყო. ამ იდეალმა გაიმარჯვა, ეს იდეალი დამკვიდრდა ჩვენში. სოციალისტურმა დემოკრატიამ თავისი მაღალი ჰუმანისტურობით ცხადყო ჩვენი ხალხის შემოქმედებითი ძალების არნახული გაშლა და განვითარება, ჩვენი ქვეყნის მორალურ-პოლიტიკური ერთიანობის სიმტკიცე და ძლიერება. მაგრამ ჩვენი საერთო მატერიალური კეთილდღეობის განუხრელი ზრდისა და ამაღლების პროცესს, უპირატესად განსაკუთრებით უკანასკნელ ორ ათეულ წლებში, ამასთან ერთად, როგორც ეს ახლა ყველასათვის ცნობილია, წამოეზარდა ზოგიერთი ისეთი არაჯანსაღი, დამაფიქრებელი ნიშნები და ტენდენციები (მექრთამეობა, ინდიფერენტიზმი, კარიერიზმი, ეგოიზმი, სიყალბე და სხვა), რომლებიც

ზიანს აყენებენ ჩვენს საზოგადოებას და ხელს უშლიან მის „წინსვლას დასახული საბოლოო მიზნისაკენ“. მათი გამოსწორებისათვის ერთობლივი ქმედითი ბრძოლა ჩვენი საერთო გადაუდებელი ამოცანაა.

გურამ ფანჯიკიძის რომანი „თვალი პატიოსანი“, უპირველეს ყოვლისა, ამ ამოცანის სულისკვეთებით გამსჭვალული ნაწარმოებია და პირველ რიგში მხოლოდ აქეთკენ რაზმავს და განაწყობს მკითხველს. სოციალურ-ზნეობრივი დანიშნულების ეს ლეიტმოტივი არის, ჩვენი აზრით, მისი ლიტერატურულ-მხატვრული ღირებულების, მისი იდეური შინაარსის, ღირსებებისა და წარმატება-წარუმატებლობის მთავარი განმსაზღვრელი პარომეტრი.

თუ ამ სწორი, საზოგადოებრივად მნიშვნელოვანი იდეურ-ესთეტიკური პოზიციიდან გავიხილავთ ნაწარმოებს, მაშინ, ჩვენ მიერ დასმული პრობლემის თვალსაზრისით, მასში ორი ადგილია ყველაზე საყურადღებო, მრავლისმეტყველი, პოლემიკურიც და შთამაგონებელიც.

მეცამეტე თავში ოთარ ნიჟარაძე — რომანის ეს ერთ-ერთი საუკეთესო მებრძოლი გმირი, თავის უახლოეს მეგობარს თამაზ იაშვილს, ნამდვილი ვინაობის გაუმჟღავნებლად, თითქოსდა გამოსაცდელად, უყვება იმ თავგადასავალს, რაც მას წინა დღეს გადახდა დიღმის სასადილოში საქმოსანთა ერთ ჯგუფთან შეხვედრისას (მე-12 თავი). ამ ჯგუფს მეთაურობს დავით თავწვრილა, რომელმაც ოთართან, ექსპერიმენტული ფილმების სტუდიის მუშაკთან და ჟურნალისტთან ნაცნობობა მოხერხებულად ვამოიყენა თავისი „ძმაკაცის“ ანზორ ხელაძის დასახსნელად. მაგრამ მოულოდნელად იგი და მისი ჯგუფი — ხელაძის ძმა გიზო და არჩილი ოთარის შეუპოვარ წინააღმდეგობას წააწყდნენ.

ვერ გასჭრა ფულის „ეშხმა“ და „სურნელებამ“, რომლის იმედით ეს ჯგუფი ოთარის გაბრუებას, მის მოსყიდვას ლამობდა. უფრო მეტი: ოთარი იერიშზეც კი გადადის და ქრთამის ცდუნებას თავის სულიერ და ფიზიკურ სიძლიერეს უპირისპირებს. „არ გაინძრეთ, თორემ აგზილეთ ერთმანეთში“. — მუქარის ტონით ეუბნება იგი ნირწამხდარ საქმოსნებს, ზიზღით ტოვებს მათ და ქალაქისაკენ მიეშურება. და აი საკუთარ ბინაში დაბრუნებული, თამაზს უყვება წინა დღეს თავს გარდახდილ ამბავს. ვითარების მკაფიოდ წარმოსადგენად მოვიტანთ აქ ოთარის და თამაზის დიალოგის ერთ დამახასიათებელ, მეტად საგულისხმო ეპიზოდს.

„— ...გუშინ ერთმა ჩვენმა მეგობარმა იმოდენა სისულელე ჩაიდინა, ჯერაც ვერ მომინელებია და ალბათ სიკვდილამდე ვერ მოვინელებ.— ეუბნება ვითომდა სხვის შესახებ ოთარი თამაზს.

—... რა ჩაიდინა ასეთი?

— ...იმ ვაჟბატონმა, იმ დიდი ჭკუის კოლოფმა გუშინ უარი თქვა ორმოცდაათი ათას მანეთზე, ორმოცდაათი ათას მანეთზე ახალი ფულით ... მოგეხსენება, საქმოსანი ხალხი კარგი ხანია ძველ ფულზე აღარ ლაპარაკობს.

— ვინ აძლევდა ამდენ ფულს?

— ერთი ქურდი და მამაძაღლი.

— რაში აძლევდა?

— ერთ სიტყვაში.

— რა სიტყვა იყო ისეთი?

—გრძელი ისტორიაა, მაგრამ მოკლედ გიამბობ: ერთმა საქმოსანმა მანქანით გაიტანა კაცი და მოკლა. მან განაცხადა: საჭესთან მე არ ვმჯდარვარ, ვიღაცამ ჩემი მანქანა გაიტაცა და ის უბედური იმან გაიტანაო. იპოვეს ერთი კაცი, რომელმაც თავის თავზე აიღო ჩადენილი დანაშაული. ალბათ, ეს იმისათვისაც ხელსაყრელი იყო, თორემ დამეთანხმები, მხოლოდ ქველმოქმედებისათვის ასეთ ნაბიჯს არ გადადგამდა. ჩემი მეგობარი გახლდათ ერთადერთი მოწმე, რომელმაც ყველაფერი იცოდა. მას უნდა დაედასტურებინა, რომ მანქანის საჭეს უჯდა არა ნამდვილი დამნაშავე, არამედ ის კაცი, რომელიც დანაშაულს თავის თავზე აიღებდა. ეს იყო და ეს. ორმოცდაათი ათასი მანეთი ისე ჰქონდა ჯიბეში, როგორც ორმოცდაათი კაპიკი. მან კი, მან კი, იცი, რა გააკეთა? სიმართლეზე თავი დადო და ფულზე უარი თქვა. თანაც ისინი ფაქტზე გამოიჭირა, დანარჩენი უკვე უნდა წარმოიდგინო, რაც მოხდება.

— თუ ძმა ხარ, გამაცანი, ვინაა ეგ ღვთისნიერი კაცი.

— ნეტა მეც არ ვიცნობდე.

— როგორ, შენ დაეთანხმებოდი, რომ ასეთი საზიზღარი სიცრუე ეთქვა და ფული ჩაეჯიბა?

— რასაკვირველია. — უდასტურებს ოთარი და ამ პასუხით დაეჭვებულ თამაზს შემპარავად მიმართავს:

— ...შენ მათემატიკოსი ხარ და ჩემზე უკეთ იცი ციფრების ყადრი. ორმოცდაათი ათასი მანეთი, ე. ი. ნახევარი მილიონი ძველ ფულზე. ეს თანხა რომ შენთვის დაედოთ წინ, თანაც რისთვის, მხოლოდ ერთი სიტყვისათვის! განა გაუძლებდი ცდუნებას? განა სული არ წაგძლევდა? მით უმეტეს, რომ დაღუპული ამხანაგისათვის სულერთია, ვინ ჩაჯდება ციხეში. კიდევ გეკითხები, გაუძლებდი ამ ცდუნებას?

— ჩემი მეგობარი რომ არ იყო, ამ შეკითხვასაც კი შეურაცხყოფად მივიჩნევდი.

— ესე იგი გაუძლებდი. მე კი მეგონა,

მარტო ის ჩემი ძმაკაცი იყო ასეთი ჭკუის კოლოფი.

— ეგ ძალიან იოლი დასაძლევი ცდუნებაა პატიოსანი კაცისათვის („თვალი პატიოსანი", „მერანი", 1972, გვ. 208-210).

ამ რამდენადმე ვრცელ ამონაწერში, ერთი მხრივ, ჩვენი ცხოვრების, ჩვენი დროის ზოგიერთი მანკიერება და უმსგავსოებაა გამოსახული, ხოლო, მეორე მხრივ, მასში ნათლად ჩანს მართლაცდა უდიდესი სულიერი ცდუნების წინაშე ორი თანამედროვე ახალგაზრდის მორალური სისპეტაკის საუკეთესო შთამაგონებელი მაგალითი, თამაზისა და ოთარის „ღვთისნიერობის", მათი ბუნების შინაგანი თვისებებით არგუმენტირების ძალა, ყოველი სინდისიერი ადამიანისათვის ამგვარ ცდუნებათა „იოლად დაძლევის" თვით სინდისის არსსა და მცნებაში მოცემული შესაძლებლობა, ყოველივე ეს კი მკითხველზე გარკვეულ იდეურ-აღმზრდელობითი და ესთეტიკურ-ემოციონალური ზემოქმედების როლს ანიჭებს მთელს ამ ცხოველმყოფელ ეპიზოდს, რომელსაც მისი შინაარსიდან გამომდინარე ასეთი განმაზოგადებელი სათაური შეიძლება მიეცეს: პატიოსნება ადამიანის უმაღლესი ღირსებაა. არა ფული, ნივთი და საგანი უნდა ბატონობდეს მასზე, არამედ სინდისი, რომელიც მუდამ უნდა ანათებდეს სულში, როგორც უწმინდესი და უზენაესი სანთელი.

ზოგს შეიძლება ირონიული ხითხითის მადა გაეღვიძოს ამ სიტყვებზე. პატიოსნება ზეცაშია. — ამბობენ ერთნი. პატიოსანი დღეს ტრაქტორია, — ჩურჩულებენ მეორენი და ასე ვრცელდება ობივატელურ-მეშჩანური სენი. და როგორც მავნე ვირუსების წინააღმდეგ მთელი სახელმწიფო ირაზმება, ისე უნდა დაირაზმოს ჩვენი ხალხის მთელი სულიერი ძალები ამ მავნე, სახიფათო და საშიში სენის წინააღმდეგაც, რადგან ერის უბედურება, როგორც ცნობილია, მისი ეთიკური საყრდენის მოშლიდან და მორღვევიდან იწყება. ამ ეთიკური საყრდენების დაცვისა და განმტკიცებისაკენ არის მიმართული იდეოლოგიური მუშაობის მთელი არსენალი, რომელსაც იყენებს პარტია ხალხის ფართო მასების მორალურ-ზნეობრივი აღზრდისათვის. აქეთკენ გვეძახის და მოგვიწოდებს გურამ ფანჯიკიძის რომანიც „თვალი პატიოსანი".

რომანში კონფლიქტები სწორედ ასეთ მორალურ-ეთიკურ საწყისებზე იშლება და ვითარდება. ეს საწყისი უდევს საფუძვლად წინააღმდეგობას მამასა და შვილს შორის — გრიგოლ იაშვილის სახლიდან თამაზის წასვლას და საცხოვრებლად მარტო გადასვლას საიდუმლოებით მოცულ ბინაზე. შეცდომა იქნებოდა, აქ მხოლოდ თამაზის ფენომენალური ნიჭის, მისი უცნაური გამოვლინებების შეუთავსებლობა დაგვენახა მშობლიური ოჯახის კერასთან. არც მამისა და შვილის ხასიათების სხვადასხვაობა მიიჩნევა სახლიდან თამაზის წასვლის ძირითად მიზეზად. მწერალი ამ კონფლიქტს უკავშირებს მისთვის უფრო მტკივნეულ და მღელვარე საკითხს — ოჯახის გამდიდრების იმ ბნელ და საეჭვო წყაროს, რომლითაც გრიგოლ იაშვილმა, როგორც „ერთ-ერთი დიდი ორგანიზაციის სამნეო ნაწილის გამგემ", ხელი მოითბო და თითქოსდა ზომიერად „გაიმასქნა".

სასკოლო მერხიდანვე, მერვე კლასიდანვე „თამაზის ნათელი გონება, — ვკითხულობთ რომანში, — კარგად ხედავდა, რა წუმპეშიც ცხოვრობდა მთელი ოჯახი". განსაკუთრებით უმაღლესი სკოლის დამთავრების შემდეგ მან მწვავედ იგრძნო სახლში გამეფებული „რუტინა", მამამისის საქმოსნობა და „შიშით გამოწვეული ღვთისმოსაობა". „ბევრჯერ გადაწყვიტა მშობლებისათვის ყველაფერი ეთქვა, ბევრჯერ დააპირა გაქსუებული ძმისათვის პირში მიეხალა, თავით ფეხებამდე ჭაობში ხარ ჩაფლულიო, მაგრამ იცოდა, აქედან არაფერი გამოვიდოდა, უსიამოვნებისა და ახალი გულისტკივილის მეტი, ბოლოს თითქოს იპოვა გამოსავალი — სახლიდან წავიდა" („თვალი პატიოსანი", 1972, გვ. 58.).

მაშასადამე, თამაზი, მსგავსად დათოსი, არჩილ სულაკაურის რომანიდან „ოქროს თევზი" და განსხვავებით გივისაგან ნ. დუმბაძის რომანიდან „ნუ გეშინია, დედა", თაღლითობისა და ქურდობის გზით გამდიდრებულ გრიგოლ იაშვილის სახლიდან მიდის პირველ რიგში ამ ქურდობისა და თაღლითობისადმი პროტესტის, მისდამი შეურიგებლობისა და შეუთავსებლობის ნიშნად. მაშასადამე, შვილი გმობს და ზურგს აქცევს მამის ცხოვრების უსინდისო გზას, და ამას იგი ჩადის პირველ რიგში იმის გამო, რომ მას „დიდი ცხოვრება სწყუროდა, დიდი აღმოჩენებით, სიფაქიზითა და სისუფთავით სავსე დღეები" (იქვე, გვ. 43).

სიფაქიზითა და სისუფთავით სავსე დღეებზე თამაზის წრფელი ოცნება ემყარება საკუთარი ძალების რწმენას, ინტელექტს, დაძაბულ შემოქმედებით შრომას და არა ფულს, რომელიც „გრიგოლ იაშვილს ბევრი ჰქონდა, თუმცა იმდენი არა, რამდენის გაკეთება შეეძლო" (იქვე. გვ. 42). ეს ერთი სიტყვა „გაკეთება" აქ ზედმიწევნით ზუსტად გამოხატავს იმ დიდ სხვაობას, რომელიც წარმოიშვა დღეს ფულის შრომით მომპოვებელ და მის ყალბი გზით მომხვეჭელთა, მშობელთა და მკეთებელთა შორის. გრიგოლ იაშვილის გამდიდრების გზა კომბინატორობის ვიწრო და ბნელი ბილიკებით უერთდება ომარ მელქაძის და მისი ამფსონების მოლიპულ გზებს, რომლებზედაც გარეგნულად ეს „მოინტელიგენტო", ცხვრებისა და ბატკნების ქურქში გახვეული თითქოსდა „კეთილი ადამიანები" მგლე-

ბის კბილებით დანავარდობენ. ზოგჯერ ისინი შემდგომ „სახელისა და დიდებისაკენ“, „ძალაუფლებისაკენაც“ კი მიილტვიან და გვევლინებიან როგორც ვითომდა ხალხისა და სახელმწიფოს ინტერესების გამომხატველნი. — ხაზს უსვამს მწერალი.

როცა 30-იანი წლების ჩვენი განვლილი ეპოქიდან გვადი ბიგვას ფსიქიკას ვაკვირდებით, ვგრძნობთ და ვხედავთ, რომ იგი ნამდვილად იყო დამძიმებული ძველი დროის მახინჯი გადმონაშთებით. მაგრამ გვადის არსებაში კერძომესაკუთრული ინსტინქტის ერთ-ერთი გამოვლინება ბოლოს და ბოლოს იმაში მდგომარეობდა, რომ კოლმეურნეობაში შეყვანილი გოჩა სალანდიას ფურ-კამეჩის ერთი „კათხა“ რძე მიითვისა და მისი „წვრილმანი“ ქურდობაც კი არ დარჩენილა შეუმჩნეველი და გაუკიცხავი. მაშინდელი საზოგადოებრივი გარემო ვერ ურიგდებოდა საუკუნეების მანძილზე ადამიანის სულში ჩაგუბებულ ეგოიზმს და მისი შხამისაგან წმენდდა და ასუფთავებდა მას. განა პიონერ მოსწავლე ბარდღუნიას ალღომ და მოსაზრებულობამ არ გაუღვიძა სულ პირველად გვადის სინანულის, დანაშაულის შეგრძნების, საკუთარ სულში ჩახედვის, სინდისის ქენჯნის გრძნობა?!

დღევანდელი „მსხვილმანი“ ქურდობის, „კერძომესაკუთრული ინსტინქტების“ ზღვრები და მიჯნები, შედარებით 30-იან წლებში შემორჩენილ „გადმონაშთებთან“ წყნეთის სამარხებისა და სხვათა სახით, არსებითად თითქოს წაშლილია და 70-იანი წლების მიჯნაზე ეგოიზმის შხამი, სამწუხაროდ, ჯერ ისევ წამლავს ბარდღუნიას და მის მომდევნო თაობას. ამავე დროს, ასეთ სიმახინჯეთა წინააღმდეგ ბრძოლის ერთიანი ფრონტი, მიუხედავად სათანადო ღონისძიებების გატარებისა, როგორც ჩანს, ჯერ კიდევ მაინც არასაკმაოა მისი რადიკალურობის თვალსაზრისით.

ჩვენმა ლიტერატურამ უკვე ასახა, და რაკი ლიტერატურულ ფაქტად იქცა, ცხადია და ნათელი, რომ საზოგადოებრივი დოვლათის მითვისების თუ ფულის „მარცხენა ილეთებით გაკეთების“ ხარჯზე ცალკეული ინდივიდების უზომო გამდიდრების ტენდენცია დღეს ისეთ ფაზაშია შესული, რომ ჩვენს ცხოვრებას იგი აშკარად დაეტყო. მოვიგონოთ თვით მწერლის მიერ ამ ფაქტზე გაკვრით მინიშნებული ერთი სიმპტომატური ადგილი განსახილველი ნაწარმოების მეთერთმეტე თავიდან. „ზოგს მშობელი მანქანებით აკითხავს (ლაპარაკია მოსწავლეებზე — ა. თ.), ზოგიერთები კი გულდაწყვეტილი გააყოლებენ თვალს მანქანით მიმავალ, გალაღებულ თანატოლებს და გულისტკივილით შეხედავენ საკუთარი მშობლების უბრალო, მოდაგადასულ ტანსაცმელს, მუშაობით დაკოჟრებულ ხელებს“ („თვალი პატიოსანი“, გვ. 184). კონტრასტული ხასიათის ასეთი ცხოვრებისეული სურათები, საფიქრებელია, გარკვეულ უარყოფით გავლენას ახდენს მოზარდი თაობის მორალურ-ეთიკურ აღზრდაზე, რომელიც, როგორც ცნობილია, ისტორიულად ყოველთვის თვით სოციალურ გარემოს ნაყოფს წარმოადგენდა.

ამიტომ, ჩვენი აზრით, სავსებით კანონზომიერია თამაზის ფაქიზი სულის ამბოხება მამისეული ხერხებით პირადი გამდიდრების წინააღმდეგ. იგი უნდა შეფასდეს როგორც ჩვენი კომუნისტური იდეოლოგიის მრწამსის, ამგვარ ხერხებთან მისი შეურიგებლობის გამოხატულება, რაც თავისთავად ცხადია, თამაზის სახეს ამ მხრივ კიდევ უფრო მეტ ზნეობრივ-ესთეტიკურ და იდეურ-სოციალურ ფუნქციას ანიჭებს.

შემთხვევითი არ არის, რომ სწორედ თამაზ იაშვილი ტოვებს პროტესტის ნიშნად ოთარის მიერ საგანგებოდ ორგანიზებულ ქეიფს ქალაქგარეთ, თეთრ დუქანში, სადაც ჩვენი დროის ფულით გაზულუქებული ნაძირალები ჩადიან თვითნებობის ისეთ აქტს, რომლის წარმოდგენა თვით ტარიელ მკლავაძის ფსიქიკასაც კი გაუძნელდებოდა. ამ მხრივ განსაკუთრებული მამხილებელი ფუნქცია ენიჭება რომანის მეხუთე თავს, რომელიც ერთ და იმავე დროს მკითხველში მწარე სინანულსაც იწვევს და ზიზღით სავსე აღშფოთებასაც. სინანულს იმის გამო, რომ მოქეიფეთა ორგიების აღწერაში, „ყოვლად ბანალურ და გულისამრევი ცრუპატრიოტობით, ცრუკეთილშობილებით აღსავსე სადღეგრძელოებში“ ერთბაშად გრძნობ, მწერლის სიტყვებით რომ ვთქვათ, თუ რა „უზარმაზარი ეროვნული ენერგია“ იფლანგება ყოველდღიურად რესტორნების ასეთ მაგიდებთან იმათ მიერ, ვინც უზრუნველად ხარჯავს „ასევე უზრუნველად და უპატიოსნოდ ნაშოვნ ფულს“. ხოლო ზიზღსა და აღშფოთებას იმის გამო, რომ ომარ მელქაძის, დავით თავწვრილას, მიშას და სხვა საქმოსნების სულიერი დაცემა სათანადო რეაგირების, სათანადო დასჯის გარეშე რჩება.

ეს არამზადები თუ „უთოფო ყაჩაღები“, „სუფრას მოუსხდნენ თუ არა, — ვკითხულობთ რომანში, — თანაც თბილისის ყველაზე მოდურ და ყველაზე ძვირ რესტორანში, თავი საკუთარ სტიქიაში იგრძნეს. აქ ფულს უზარმაზარი გასავალი ჰქონდა. ფული კი ყოველ მათგანს ჩეჩქივით ჰქონდა. ამიტომაც თავის ნება-სურვილებს ყველაზე ფართო არხები დაუთ-

მეს, მთელი თავისი სულიერი სამყარო მზეზე გამოტანილი ქვეშაგებივით გარეთ გამოაფინეს“ („თვალი პატიოსანი“, 1972, გვ., 59).

თამაზ იაშვილი ყურადღებით აკვირდებოდა თითოეული მათგანის ქცევას. „იგი ამ ადამიანებში ვერ ხედავდა ვერცერთ საპატივცემლო, დასაფასებელ თვისებას — პატიოსნებას თუ ნიჭს, კეთილშობილებას თუ ვაჟკაცობას“ (იქვე, გვ. 61). ოცდარვა წლის თამაზს ახსოვს და აგონდება ის ახლო წარსული დრო, „როცა ფულის უპატიოსნო გზით მშოვნელები მოწიწებით შემოგვცქეროდნენ... ისინი იმითაც დიდად იყვნენ ბედნიერნი, თუ იკადრებდი, გვერდით მოისვამდი და ფულის დახარჯვის საშუალებას მისცემდი. მის შემდეგ ბევრმა წყალმა ჩაიარა. ისინი ახლა დამამცირებელი მფარველობითაც კი გექცევიან“ (იქვე). დაღონებისა და წუხილის როგორი ღრმა ფსიქოლოგიური განცდებით არის ნათქვამი ეს ბოლო სიტყვები! ხოლო დასაღონებელი და შესაწუხებელი კი მართლაც ბევრი რამ არის თვით ამ სიტყვების მიღმა.

და აი როცა ერთი მოქეიფეთაგანი — სახელად მიშა ოფიციანტს ათი ათასი მანეთის ფასად დიდ ტაფაზე შემწვარ ნეკს მოსთხოვს და ფეხზე ამდგარი მთელი დარბაზის გასაგონად ცინიკურად გაჰყვირის კიდეც: „—ხალხი ფეხებზე მკიდია, მე ნეკი მინდა“ — თამაზ იაშვილი განრისხებით ტოვებს სუფრას და გზაზე წამოწეულ მეგობარს მთელი ულმობლობით მიახლის:

„— ვთქვათ, ის კაცი დათანხმებულიყო ნეკის გაყიდვას, შენ ოთარ ნიჟარაძე, მწერალი და მოაზროვნე ადამიანი, დაანებებდი ვიღაც მათხოვარს, ფულით გალაღებულ უსინდისოს, ჩვენს თვალწინ ასეთი თავხედობა ჩაედინა, დაეცინა ყველასათვის და ყველაფრისთვის?

— უდიდესი სიამოვნებით! — ირონიული ცბიერებით უპასუხებს ოთარი და ამ პასუხით გაოცებული და გაოგნებული თამაზის დასამშვიდებლად ბოლოს დაუმატებს:

— ...მე უბრალოდ მაინტერესებდა, სანამდე შეიძლება, დაეცეს ადამიანი, ან კი საერთოდ აქვს კი ზღვარი ადამიანის სულიერ დაცემას?“ (იქვე, გვ. 68).

ორაზროვნად და შორსგამიზნულად გაისმის ეს ბოლო კითხვა, რაც პირველ რიგში იმაზე მიგვითითებს, რომ ახლა გვიან არის კამათი იმის გარშემო, შესაძლოა თუ არა ასეთი შემაზრზენი და შემაძრწუნებელი ფაქტი მომხდარიყო.

საერთოდ ზრდის ტენდენცია დადებითსაც აქვს და უარყოფითსაც. ფული და უზომო სიმდიდრე ყოველთვის იყო, არის და იქნება ადამიანის სულიერი გახრწნილების ბაზა და საფუძველი. ამიტომ მწერალი თავისი მახვილი თვალით არა მხოლოდ იმაში გვახედებს, თუ რა ხდება დღეს, არამედ იმაშიც, თუ რა შეიძლება მოხდეს ხვალ უარყოფითი მოვლენების ასეთი გზით განვითარების შედეგად. ასეთია განსახილველი რომანის ერთი დადებითი ხაზი.

მაგრამ მის მნიშვნელობას არა მხოლოდ პატიოსნების იდეალის ასე ხელშესახებად დასახვა განსაზღვრავს, არამედ, ამასთან ერთად, სიმართლისა და უანგარო მეგობრობის იდეალების ქადაგება. ეს სამი საუკეთესო იდეალი კი, როგორც ვიცით, კომუნისტური მორალის საუკეთესო ნიშნები და თვისებებია. სწორედ ეს მაღალი იდეალები, ნიშნები და თვისებები დაუპირისპირა მწერალმა იმ უმსგავსოებებს, რომლებიც მასშია გამოსახული.

პოლიტექნიკური ინსტიტუტის მათემატიკის კათედრის გამგე პროფესორი ნიკო კაკაბაძე აიძულებს უნიჭიერეს ახალგაზრდა მათემატიკოსს თამაზ იაშვილს დატოვოს კათედრა მხოლოდ იმისათვის, რომ მან სიმართლე თქვა, დაახასიათა კათედრაზე ასისტენტად ასაყვანი აბუთიძე, როგორც სრულიად შეუფერებელი ამ საქმისათვის, როგორც აბსოლუტურად უცოდინარი, რომელიც „ცხრილის უბრალო ელემენტარულ ინტეგრალებსაც კი ვერ ამოგიხსნით“. თამაზ იაშვილის პრინციპული გამოსვლა კათედრის სხდომაზე ნაკარნახევია მეცნიერული კეთილსინდისიერების გრძნობით, მაგრამ „ბინძურ ხლართებში“ გახვეულ პროფესორ ნიკო კაკაბაძის კონსერვატიზმი ვერ ეგუება მას.

ასე ჩნდება კონფლიქტი კათედრის წევრსა და კათედრის მთელ კოლექტივს შორის. ინდივიდის სიმართლეს უპირისპირდება კაკაბაძის გავლენის ქვეშ მოქცეული მლიქვნელი ადამიანების სიმხდალე. და ამნაირად მეცნიერებისაკენ გზა ეხსნება კიდევ ერთ უღირსს. მწერალი ამ ფაქტზე ყურადღების ფიქსირებით სიმპტომატურად მიგვანიშნებს იმ ატმოსფეროზე, რომელიც სამეცნიერო წრეში სუფევს ზოგჯერ დისერტაციების დაცვის „ორგანიზაციასთან“ დაკავშირებით. შემთხვევითი არ არის, რომ ნოდარ დუმბაძის ზემოთ ხსენებულ ახალ ნაწარმოებში ერთი პერსონაჟი ჟარგონული გადაკრულობით რომ ამბობს „ცა და ქვეყანა, ძაღლი და მამაძაღ-

ლი დისერტაციებს იცავსო". მეცნიერებას ადამიანები უქმნიან და უტეხენ სახელს. რატომ უნდა აძლევდეს დისერტანტი თავის თავს უფლებას წარადგინოს სამეცნიერო საბჭოში საკანდიდატო თუ სადოქტორო დისერტაცია, რომელიც მისდამი წაყენებულ ელემენტარულ მოთხოვნებს არ აკმაყოფილებს?

აქ მამოძრავებელი ფაქტორი ლიბერალიზმისა და პროტექციონიზმის მაგიურობის იმედებია. პრინციპულ, ობიექტურ, პირდაპირ და შეუვალ პოზიციას ამ სფეროში ზოგჯერ ცვლის ზერელე, კაზიონური დამოკიდებულება ღირსეული, ნიჭიერი და საიმედო სამეცნიერო კადრების აღზრდის დიდმნიშვნელოვანი სახელმწიფოებრივი საქმისადმი. სად არის გამოსავალი? საითკენაა მიმართული ზოგად ასპექტში თამაზ იაშვილის კათედრაზე გამოსვლის მთავარი აქცენტი?

არა სიმპათია-ანტიპათია, არა პირადი ინტერესები და ვნებები, არამედ მაღალი მორალურ-ეთიკური ღირსება, შრომა და მისი შედეგი, — აი კრიტერიუმი, რომლის წინაშე ყველა ადამიანური ცდუნება ბოლოს და ბოლოს უკან უნდა იხევდეს. ამ გაგებით დავა და კამათი მეცნიერებაში დებულებებთან და ფაქტებთან უნდა იყოს და არა პიროვნებასთან. სადისერტაციო ნაშრომის გარშემო მსჯელობა პირველ რიგში ყოველთვის თვით ნაშრომს უნდა ემყარებოდეს და არა იმ პირადულ განწყობილებას, რომელიც ამ ნაშრომის ავტორისადმი წინასწარ შეიძლება გვქონდეს შემუშავებული. და თუ შრომის ღირსება ამცირებს პიროვნების ღირსებას და ან პირიქით, ეს იმ პიროვნების საფიქრელი მანამ უნდა იყოს, სანამ იგი მსჯელობის საგანი გახდებოდეს. სწორედ ამგვარმა მიდგომამ უნდა აამაღლოს და გაზარდოს ავტორის პასუხისმგებლობა პირველ რიგში ს ა კ უ თ ა რ ი ღ ი რ ს ე ბ ი ს წინაშე. თუ ეს მ ო რ ა ლ უ რ ი მრწამსი არ დაედო მტკიცე საფუძვლად დისერტაციების დაცვის ამჟამად ზოგან გავრცელებულ პროცედურას, რომლითაც ნეტწილად „შუბლმაგრები" და არაკეთილსინდისიერები სარგებლობენ, მაშინ სულ მალე მეტად სამწუხარო შედეგებთან გვექნება საქმე.

ასეთი მომთხოვნელობის პირველი ფაზა კი სწორედ კათედრაზე ასპირანტის, ასპირანტობიდან ასისტენტის აყვანიდან უნდა იწყებოდეს. და აი აქ დაჯახა ახალგაზრდა ნიჭიერი თამაზ იაშვილის აბსოლუტურად სწორი პოზიცია აბუთიძის „ძალად გამეცნიერების" ნიკო კაკაბაძისეულ მავნე ტენდენციას, მის „პროტექციონიზმს", რომლის შედეგად მართლაც და აბუთიძის მსგავსი რამდენი უღირსებით არის დანაგვიანებული ჩვენი უმაღლესი სკოლა!

დღეს კაკაბაძე, დიდიძე თუ ენკელაძე „ამეცნიერებს" უცოდინარ, უქნარა და საქმოსან აბუთიძეს, ხვალ აბუთიძე მეცნიერებათა დოქტორის ტიტულს მიაკუთვნებს მასზე კიდევ უფრო უღირს არამაძეს, ზეგ არამაძე დაფნის ამ გვირგვინს დაჰკიდებს ვინმე არდიანს, მას ზეგ არდიანი — კვახაძეს, კვახაძე — უნდაძეს და ასე იგრიხება ბალისტიკური რაკეტების ეპოქაში ზოგჯერ „ცრუმეცნიერთა" ბალასტური თოკები, რომლებითაც ცხოვრების მდინარეთა ნაპირებიდან მათ ერთმანეთი გაჰყავთ და გამოჰყავთ.

განა ამგვარი მოვლენების წინააღმდეგ არ ილაშქრებს მთელი თავისი ახალგაზრდული მგზნებარებით, გულწრფელობითა და შეუპოვრობით თამაზ იაშვილი? განა ამის გამო არ „დაისაჯა" იგი? განა ამ „დასჯას" თავისებური დასაბუთება არ მოუძებნა იასე დიდიძემ ქვეშეცნეული, მაგრამ ჭეშმარიტებასთან სადღაც ახლო მდგომი ასეთი ფორმულით: „არავის არ უნდა კათედრაზე ჭკვიანი კაცი ჰყავდეს... პერსპექტიულ კაცს, როგორც გველს, ისე იშორებენ". განა იგივე იასე დიდიძე არ ცდილობს თავისი პირადი ზრახვებისა და მიზნებისათვის „ჩაწიხლულ ახალგაზრდობაში" კაკაბაძისადმი ზიზღი და შურისძიება ჩანერგოს?!

მაგრამ თამაზ იაშვილი შორს დგას ქვენა და ბილწი ატავისტური გრძნობებისაგან, დაბეზღებისა და დასმენის ხერხის გამოყენებისაგან. იგი პირდაპირია, მაგრამ ხალასი, უკომპრომისო, წმინდა. „მე თქვენ ვინ გგონივართ!" — მთელი ძალით ჰყვირის შეურაცხყოფილი ჭაბუკი დიდიძის მზაკვრული დარიგებების მოსმენის შემდეგ და სიმწრისაგან ორივე მუშტს ასევე მთელი ძალით დაჰკრავს მერხზე.

სამსახურიდან უსამართლოდ გაძევებული და თავმოყვარეობაშელახული ახალგაზრდა ადამიანის. ბედი მწერალმა გურამ ფანჯიკიძემ საუკუნეებში გამობრძმედილ ჰუმანიზმისა და მეგობრობის გრძნობებს მიანდო. იგი მან ისევ ახალგაზრდა ადამიანის სუფთა გულს დაუკავშირა. ასე შემოდის ჩვენს ცნობიერებაში ნაწარმოების ფურცლებიდან ოთარ ნიჟარაძე, როგორც უმწიკვლო მეგობრობის, გაუმხელი სიკეთისა და რაინდული ვაჟკაცობის განსახიერება. რომანში ოთარ ნიჟარაძე მწერლის მამხილებლური ტენდენციის მთავარი გამომხატველი ფიგურაა და ამდენად იგი ნაწარმოების ძირითადი სიუჟეტის განვითარებაში (თუ საერთოდ ამ ნაწარმოების ერთ სიუჟეტზე შეიძლება ლაპარაკი — ა. თ.) ყველაზე დადებით და უპირველეს როლს ასრულებს ნაწარმოებში.

ჩვენ გვხიბლავს ნიჟარაძის მშვიდი, დიდსულოვანი, ზოგჯერ ეგზალტირებული ბუნება. მისი ინტელექტუალური მიხვედრილობანი და სულიერი სიწმინდე, ცხოვრებისეული მახვილი

შეგრძნებები და დაკვირვების უნარი, მეგობრობისადმი უზადო პატივისცემა და თანაგრძნობა. თამაზ იაშვილი ოთარ ნიჟარაძისათვის არა მხოლოდ უბრალოდ სკოლისდროინდელი განუყრელი მეგობარია, არამედ ის ნიჭიერი, პატიოსანი და კარგი მომავლის მქონე ახალგაზრდა, რომელიც ჩვენი ქვეყნისა და ხალხის საკეთილდღეოდ ბევრ ახალ აღმოჩენებს შემატებს თანამედროვე მათემატიკურ მეცნიერებას. პირველ რიგში ეს უდევს საფუძვლად მის მეგობრულ, უაღრესად ჰუმანისტურ დამოკიდებულებას თამაზ იაშვილისადმი. სწორედ ამან იხსნა ეს უკანასკნელი მძიმე და ურთულესი სულიერი განსაცდელების ჟამს სასოწარკვეთილებისა და დაღუპვისაგან.

მაშასადამე, გურამ ფანჯიკიძემ ოთარ ნიჟარაძის სახით ძნელ და უიმედო ვითარებაში ჩავარდნილ გულგატეხილ იაშვილს გვერდით ამოუყენა ფიზიკურად და სულიერად ძლიერი, სპეტაკი თანატოლი, რომელიც თავისი გაბედულებითა და შემტევი ხასიათით ახერხებს თამაზის სიმართლისა და ადამიანური ღირსების დაცვას.

ოთარ ნიჟარაძეა, რომ ამხელს პროფესორ ნიკო კაკაბაძის ვერაგული მოქმედების ფარული ძაფების კავშირს მისი საყვარლის ვაჟიშვილთან, რაც გახდა მიზეზი იაშვილის ათვალისწუნებისა და მის მიერ კათედრის დატოვებისა; ოთარ ნიჟარაძე უცხადებს კატეგორიული ტონით მეცნიერისათვის შეუფერებელ ქცევაში მხილებულ კაკაბაძეს: — „ნიჭიერ და პატიოსან კაცს უმუშევრად ვერ დავტოვებთ!“—და ამით ამ ტონს და ამ სამართლიან მოთხოვნას მან ფართო რეზონანსი და ხალხის მრისხანების ძალა მიანიჭა; სწორედ ნიჟარაძე აიძულებს დამფრთხალ კაკაბაძეს, უკან წაიღოს იაშვილის განცხადებაზე დადებული რეზოლუცია, ნაკუწ-ნაკუწად აქციოს იგი, რათა ვითომდა კეთილი კაცის პოზის შენარჩუნებით, ინსტიტუტში გადაიყვანოს მისგან შერისხული ასისტენტი; ნიჟარაძის წყალობით არის, რომ გამოყენებითი მათემატიკა ინსტიტუტში გადასულმა, ამ ინსტიტუტის დირექტორის აკადემიკოს დავით ბოცვაძის ყურადღებით მოხიბლულმა იაშვილმა „ბოლოსდაბოლოს იპოვა ის, რასაც ყოველი ფეხის ნაბიჯზე ეძებდა, იპოვა სითბო, ყურადღება, სიწრფელე“ და „ახალგაზრდა მეცნიერი თავიდან ბოლომდე ჩაეფლო მათემატიკურ სამყაროში“.

სწორედ ოთარ ნიჟარაძე იცავს ღამე ქუჩაში მიმავალი ქალიშვილის ღირსებას ხულიგნების უტიფარი თავდასხმისაგან; ამავე დროს იგივე ოთარ ნიჟარაძე ვერ ურიგდება „ნიკოტინით აქოთებული ქალიშვილების“ მოდურ გატაცებებს, რომლებმაც სიგარეტი „თანამედროვეობის, ევროპელობის, ცივილიზაციის, კულტურისა და ინტელექტუალობის“ სიმბოლოდ აქციეს, ეს ოთარ ნიჟარაძე ახარისხებს ტყუილებს კატეგორიებად და ქვეშეცნეულად იქითკენ მიგვანიშნებს, თუ როგორ ექცევა ზოგჯერ ადამიანი ორპირობისა და მლიქვნელობის გარემოცვაში. ეს იგივე ოთარ ნიჟარაძე ააშკარავებს საქმოსანთა ფსიქოლოგიას და სულიერ ავლადიდებას, მილიციის გამომძიებლის უკანონო მოქმედებას და ანზორ ხელაძის დანაშაულის ბოროტმოქმედ ხასიათს, და, ბოლოს, ეს იგივე ოთარ ნიჟარაძე ეუბნება სიმართლეს პირდაპირ და ვაჟკაცურად სიმართლის დამცველ თამაზ იაშვილს მისი საცოლის მედეა ზამბახიძის შესახებ, მაგრამ... „თურმე არავის არ სიამოვნებს სიმართლის მოსმენა“ და ამაში არც თამაზი აღმოჩნდა გამონაკლისი.

ასეთია, ძირითადად, ოთარ ნიჟარაძის სახის თანმიმდევრული განვითარების გზა. მაგრამ ეს გზა ნაწარმოებში მოულოდნელად წყდება, ისევე როგორც ახალ სამეცნიერო დაწესებულებაში თამაზ იაშვილის მიერ ხალისით და სიხარულით დაწყებული გზა. ამ დაწესებულებაში თამაზი ხდება თანამშრომელთა საოცარი უდისციპლინობის მოწმე. ამან ბოლოს თავი იჩინა დირექტორის რეფერენტის მიერ სამუშაო ოთახში დღისით, მზისით, ხანადირო თოფის გასროლაში. მართალია, ამ გასროლას საბედნიეროდ რაიმე მსხვერპლი არ მოჰყოლია, მაგრამ სამაგიეროდ ამ ფაქტმა ძლიერ ააღელვა „მოხუცი და თმაგათეთრებული“ დირექტორი, კეთილშობილი მეცნიერი დავით ბოცვაძე. „— შეიძლება კაცი ჭკუიდან შეიშალოს. თოფი ინსტიტუტში! თოფს რა უნდა ინსტიტუტში. თანაც სროლა. ამას ვერ გადავიტან. არ გიკვირთ, კიდევ რომ ვარ ჩემს ჭკუაზე?“ („თვალი პატიოსანი“, გვ. 138). — ბობოქრობს იგი. და ბოლოს ყველაფერი ამით დამთავრდა, რომ რეფერენტი თავისი განცხადებით წავიდა დაწესებულებიდან.

მწერალმა ამ ფაქტის ფიქსირებით ქვეშეცნეულად მიგვანიშნა იმაზე, თუ რა სავალალო შედეგი მოაქვს ზოგჯერ მომთხოვნელობის, მოვალეობის, პასუხისმგებლობის გრძნობის დაკარგვასთან ერთად დანაშაულისათვის დასჯის ფორმების უგულვებელყოფას, წესრიგისა და დისციპლინის შერყევას. ასეთი ქვეშეცნეული, ირიბული მინიშნებები ნაწარმოებში ხშირად გვხვდება.

ახალშერთული მეუღლის მედეა ზამბახიძის ღალატით თამაზ იაშვილი „ერთხელ კიდევ დარწმუნდა, არაფერი წმინდა არ ყოფილა ამ ქვეყანაზეო“ და მცდარად იხედება „საკუთარი პიროვნების არსებობის უაზრობაში“. თვითმკვლელობის ცდისაგან გადარჩენილი თამაზი ბოლოს თავს ანებებს ინსტიტუტს და თავის განუყრელ მეგობართან ოთარ ნიჟარაძესთან ერთად თბილისიდან სვანეთს მიემგზავრება. თვით ოთარიც იძულებით ტოვებს სტუდიაში სამსახურს და მძიმე სენით დაავადებული ერთხანს სიცოცხლის არარაობაზე ფიქრობს.

ნაწარმოების ტექსტიდან ლოგიკურად გამო-

ს დასკვნა, რომ ამ ორი ნიჭიერი, მართალი, ინციპული და პატიოსანი ახალგაზრდის სა-ღვაწეო ასპარეზიდან ასე ნაადრევად გასვ-ა მათ მარცხს, მათ კეთილშობილურ მისწრა-ებათა ფრთების შეკვეცას ნიშნავს. მაგრამ ეს არცხი სრულიადაც არ არის გამოწვეული ამ ადებითი გმირების ჩვენს სინამდვილეში გა-ატონებულ სოციალურ-პოლიტიკურ სისტე-ასთან წინააღმდეგობითა და დაპირისპირებით. ათი იდეალები ამ სისტემის **კანონზომიერებიდან** ამომდინარე იდეალებია და ამიტომ ორივე შე-არის ამ ცხოვრებას, ამ სინამდვილეს. მაგრამ ცხოვრების სინამდვილის ზოგიერთი უკუღმარ-ობანი და მოუწესრიგებლობანი, ზოგიერთი ადამიანის ფსიქიკასა და ურთიერთობაში გამე-ფებული ყალბი მანერები და ფორმები დროე-ბით ხელს უშლის მათ თავიანთი დიდი მიზ-ების განხორციელებაში. ამიტომ მათი ცხოვ-რების ბიოგრაფია დასრულებული არ არის ნა-წარმოებში. სათქმელი და სამოქმედო მათ ბევ-რი რამ დარჩათ. ამაშია რომანის ეპილოგის მთავარი აზრი.

და თუ ეპილოგს, როგორც ეს მიღებულია სა-ერთოდ, მოქმედების, გმირის ცხოვრების ისტო-რიის ხელახალი დაწყების მანიშნებელ კომპო-ზიციურ ხერხად მივიჩნევთ, მაშინ სოციალის-ტური რეალიზმის პრინციპებიდან გამომდინარე ეს მოქმედება უნდა გაგრძელდეს და ორი საყ-ვარელი მეგობრის სახე უნდა დასრულდეს ბო-ლომდე მათი იდეალების სრული გამარჯვებით.

ამის საწინდარი რომანის ამ ნაწილშია მოცე-მული. ფრანგი მეცნიერების მიერ იუგოსლავე-ლი ოთხი ფიზიკოსის სისხლის გათეთრების სენისაგან სავსებით განკურნების ფაქტი თავის-თავად მეტყველებს ოთარის განკურნების პერ-სპექტიულ შესაძლებლობაზე. რაც შეეხება თა-მაზს, იგი ხომ დროებით „ცოტა ხნით“ გაეცალა აქაურობას, „სანამ ჭორები და მითქმა-მოთქმა მიწყდებოდა“. ამიტომ, მის მიერ თვითმკვლე-ლობის ცდის წინა წუთებში მიღწეული ურთუ-ლესი მათემატიკური აღმოჩენა გადაუდებლად მოითხოვს ამ აღმოჩენის აღიარებას და მისი ტა-ლანტის შესახებ რომანის ამ ნაწილში მიმოფან-ტულ მსჯელობათა შემდგომში მხატვრულ ხორცშესხმას და დადასტურებას. მაშინ, ორივე ნაწილის ერთად შეერთებისას, მთელ წიგნს სრული უფლება ექნება მწერალს ეპიგრაფად წარუმძღვაროს ერთი ასეთი პოეტური გამო-ნათქვამი:

არა და არა! ჭრელ ნიღაბ-ქურქში
ნურავინ იგრძნობს თავს კმაყოფილად.
აანთეთ ყველგან სიმართლის შუქი
და მაშინ ნახავთ, ვინ რა ყოფილა!

ეს სურვილი და ყოველივე ზემოთქმული იმას როდი ნიშნავს, რომ „თვალი პატიოსნის“ გამოქვეყნებული ნაწილი უნაკლო და უშეცდო-მო იყოს. არა. მას აქვს მთელი რიგი მხატვრულ-კომპოზიციური და სხვა ხასიათის ნაკლოვანება-ნი, რომელთაგან ჩვენ საჭიროდ მიგვაჩნია აქ გამოვყოთ, ჩვენი აზრით, ასევე რამდენადმე არსებითი და ყველაზე ნიშნეული.

უპირველესად თამაზ იაშვილის სახის შესახებ. მწერალს იგი ნაწარმოების მთავარ მოქმედ პირად ჰყავს გამოყვანილი. მოქმედება ნაწარ-მოებში იწყება და მთავრდება ამ პერსონაჟის ქცევით, მოქმედებით, გარემო სინამდვილისად-მი მისი დამოკიდებულებით. მაგრამ, შედარე-ბით იმ დიდ იდეურ-ესთეტიკურ ფუნქციასთან, რომლის გამოხატვაც დაკისრებული აქვს მას, თამაზის პიროვნება ნაწარმოების ფურცლები-დან ყოველთვის როდი მოჩანს ისე მონოლითუ-რად და მტკიცედ, როგორც ეს მის შემტევ ბუ-ნებას და ცხოვრებაში არჩეულ ძნელ გზას უნ-და შეეფარდებოდეს.

გარდა იმისა, რომ იგი ფიზიკურად სუსტია, ამავე დროს მეტწილად გამოიყურება როგორც მხოლოდ ლამაზი **მეოცნებე,** თავის უჩვეულო მეხსიერებაში მათემატიკურ ციფრებზე ფანატი-კურად შეყვარებული ახალგაზრდა, რომელიც ცხოვრების სიძნელეებთან ბრძოლისათვის სრუ-ლიად არ არის მომზადებული. მას დაბნეულო-ბა, უცნაურობანი და ხასიათის შინაგანი წინა-აღმდეგობანი უფრო ახასიათებს, ვიდრე ნების-ყოფის სიძლიერე. ამიტომ მისი ცხოვრება მის სურვილებს არ შეესაბამება. რა არის ამის მი-ზეზი?

„თამაზ იაშვილს ნიჭიც საკმარისზე მეტი **ჰქონდა** და ნებისყოფაც, — ვკითხულობთ რო-მანში. — ოღონდ მეცნიერული ნებისყოფა. მას შეეძლო თვეების განმავლობაში დღედაღამე გაესწორებინა რომელიმე მათემატიკური პრობ-ლემის გადასაჭრელად, სამაგიეროდ ბრძოლა არ შეეძლო, ბრძოლა, რაც ასე საჭირო ყოფილა ცხოვრებისათვის“ (გვ. 43). ეს ჩვევა და უნარი კი განსაკუთრებულად აუცილებელია სწორედ თამაზის ტიპის პიროვნებისათვის.

სიმართლის, პატიოსნების, პრინციპულობის, პატივმოყვარეობის დაცვა და ამ გზით საკუთა-რი ღირსების შენარჩუნება, ნიჭის განვითარება და დასახული მიზნის მიღწევა შეუძლებელია მხოლოდ ოცნებით (რა რომანტიკულიც არ უნ-და იყოს ის), მხოლოდ საკუთარ, ინდივიდუა-ლურ „მეში“ მომწყვდევით, მხოლოდ ერთ ადა-მიანთან მეგობრობით. სხვებისაგან კი თამაზი აბსოლუტურად გარიყულია. „მას საშინლად ღლიდა და აღიზიანებდა, — წერს მწერალი, — უამრავ ადამიანთან, უამრავ განსხვავებულ ხა-სიათთან ურთიერთობა“ (გვ. 15-16). სხვა ადგი-ლას ეს აზრი მწერლის მიერ უფრო კონკრეტუ-ლად არის გამოხატული. „მას არ შეეძლო მრა-ვალ ადამიანთან ურთიერთობა, ამისათვის თა-მაზს არც ენერგია ჰქონდა და არც სურვილი“

(გვ. 42). უამრავი ადამიანი უეჭველად ქმნის უამრავ განსხვავებულ ხასიათს და მათთან ურთიერთობა უბრალოდ ადამიანური მოვალეობაა, მაგრამ სულ სხვა საქმეა, თუ მას არ ჰქონდა სურვილი ახლო ყოფილიყო უამრავ სულმდაბალ, მხდალ, გაიძვერა ადამიანთან, რამაც განაპირობა კიდეც თამაზის ინსტიტუტიდან წასვლა.

ამის გარეშე, თუ მწერლის ზემოთ მოტანილ ფრაზებს დავემყარებით, განა შეიძლება რომელიმე ინსტიტუტში მუშაობდე და „უამრავ განსხვავებულ ხასიათთან", უამრავ ადამიანთან კონტაქტი არ გქონდეს? დაკარგო ან საკუთარი სურვილით თავისთავში ჩაკლა ეს უნარი — ნიშნავს მოწყდე ადამიანთა კოლექტივს, ხოლო კოლექტივიდან მოწყვეტა პიროვნებას ყოველთვის უქადის გარდუვალ მარცხს.

ის ფაქტი, რომ თამაზმა არ იცოდა, მიუხედავად კათედრაზე ერთად მუშაობისა (და კათედრაზე იგი აყვანილი იქნა ინსტიტუტის დამთავრებისთანავე) კათედრის „არცერთი თანამშრომლის" — თვით გამგისაც კი — „სახელი და გვარი", ხოლო ამავე დროს მისი „ძლიერი მეხსიერება" ერთბაშად „იტვირთებოდა სტუდენტების სახეებით, სახელებით და გვარებით". მოწმობს, რომ ის ერთგვარ ქედმაღლურ, არაკოლეგიალურ, მედიდურ დამოკიდებულებას იჩენდა კათედრის ხელმძღვანელობის, მისი წევრების მიმართ. ამ ბრალდებისაგან თამაზ იაშვილს ვერ იხსნის მწერლის ასეთი რემარკული განმარტება: „უცნაურ საქციელს კათედრაზე პირველად მეტიჩრობად, პოზად უთვლიდნენ, მაგრამ მალე მიხვდნენ, რომ იაშვილი არ პოზიურობდა. უცნაურ ახალგაზრდას თითქოს ალღო აუღეს. მას თავისი უშუალო საქმის გარდა არასდროს არაფერს არ ავალებდნენ" (იქვე). ეს ჩანს რომანის პირველი ფურცლებიდანვე პროფესორ დავით თავზიშვილის სიტყვებიდანაც: „კვლევითი მუშაობისათვის ამდენ პირობას გიქმნით". — ეუბნება იგი თამაზს.

მაშასადამე, მის ნიჭს კათედრაზე აფასებდნენ, ანგარიშს უწევდნენ, ალღოს უღებდნენ და ხელს უწყობდნენ. მით უფრო ასეთ ვითარებაში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მას მოეთხოვებოდა კათედრის კოლექტივთან უფრო ლოიალური დამოკიდებულება.

ასევე არაფრით არ არის გამართლებული თამაზის, როგორც პედაგოგის, ლექტორის საქციელი, აღწერილი მეექვსე თავში. სასწავლო წლის ბოლოს, სამუშაოდ სხვაგან გადასვლის წინა დღეს, თამაზს დანიშნული აქვს განმეორებითი გამოცდები ჩამორჩენილ სტუდენტებთან. პროტექციონიზმისა და გამოცდებისათვის სტუდენტების მოუმზადებლობისადმი გულისწყრომის ნიშნად იგი მიუტევებელ თავშეუკავებლობას იჩენს აუდიტორიაში, სადაც სტუდენტი ახალგაზრდობის მთელი ჯგუფია მოგროვილი „უნამუსოებო, უთავმოყვარეებო! იყვირა უცებ საშინელი ხმით, ფეზე წამოვარდა და გიორგაძეს (ეს ის სტუდენტი, რომელზედაც მას „დახმარება" თხოვეს — ა. თ). სილა გააწნა" (იქვე, გვ. 92). ეს ფიზიკური შეურაცხყოფის მეთოდის უხეშ ფორმაში გამოყენების მეტად შეუფერებელი გამოხატულებაა, რაც არ შეიძლება ამ გმირის დადებითი ხასიათებისას ყურადღების გარეშე დავტოვოთ.

ასეთი ეპიზოდები და ადგილები რაოდენადმე ჩრდილს აყენებს თამაზის სახის მხატვრულ დამაჯერებლობას, კათედრიდან და თბილისიდან მისი წასვლის, და თვით თვითმკვლელობის ცდის მოტივებს, ეს გარემოება მწერლისაგან მოითხოვს მის შემდგომ დახვეწას იდეურ გამიზნულობასთან პერსონაჟის ქცევისა და ხასიათის ბუნებრივი შეფარდების თვალსაზრისით.

რომანში არის მწერლის მხატვრული აზროვნების, მისი უტყუარი ნიჭის დამადასტურებელი მთელი რიგი საუცხოო, ორიგინალურად მოფიქრებული ადგილები და პასაჟები, შედარებები და გამოთქმები, მოსაზრებები და მიხვედრები, ზომიერი იუმორის ნიშნები და მაგალითები. მიუხედავად ლაფსუსებისა, ავტორის განსწავლულობას მოწმობს ურთულეს ამოცანათა სფეროში თამაზის ოცნების ესოდენ თავისუფალი და ლაღი ნავარდი, გონების, ინტუიციის სამყაროში ციფრებთან მისი გასაოცარი გამუდმებითი ლიცლიცი, თითქოს იგი დაბადებულია მხოლოდ ამ ციფრებისათვის, მხოლოდ მეცნიერებისათვის.

აი, ზის თამაზი თავის ბინის ძველ სავარძელში თვალებდახუჭული და —„უცებ სადღაც შორს, ჰორიზონტზე, ციფრები ისე წამოიშალნენ, თითქოს ვიღაც მონადირემ უთვალავი ჩიტი წამოაფრინაო. ციფრები ჩიტის გუნდებივით მოფრინავდნენ. თვითეულ გუნდში რამდენიმე ათასი ციფრი მაინც იყო. თამაზი ყოველ მათგანს ხედავდა, ეალერსებოდა, ეფერებოდა. თეთრი ციფრები მოფრინავდნენ და მოფრინავდნენ, ერთმანეთს ეწეოდნენ, ერთმანეთში ირეოდნენ. მერე კვადრატებად, კუბებად, მეათე ხარისხებადაც კი იკუმშებოდნენ, მერე ისევ იშლებოდნენ და სადღაც მიისწრაფოდნენ" („თვალი პატიოსანი", გვ. 20).

აქ მშვენივრად არის ნაჩვენები თამაზის ნიჭის გასაოცარი და უმაგალითო სტიქია! ან ავიღოთ რომანის დასასრულს, მის ეპილოგში სვანეთის მთიან გზებზე ერთ-ერთი სამხედრო ნაწილის სამარშო მგზავრობის აღწერა. შეუძლებელია ერთი წაკითხვისთანავე მეხსიერებაში ღრმად არ ჩაგებეჭდოს ამ მგზავრობის სურათი, რაც გადმოცემულია სულ უბრალო, მაგრამ ჭეშმარიტი მხატვრის თვალით დანა-

ლი მეტად ორიგინალური შედარებით: „ზარმაზარი კლდით გადახურული მოსახვევ-ლან ასეული ისე გამოდიოდა, როგორც ვირაბიდან მატარებელი გამოდის ხოლმე“ (იქვე, გვ. 278).

მაგრამ მთელს რომანში შესამჩნევად იგრძ-ობა მსჯელობითი ელემენტების სიჭარბე, პუბლიცისტური ტონი და სიმახვილე, რაც ხატვრულ ჩვენებას ზოგჯერ ლოგიკურ მტკიცებად ცვლის. ეს განსაკუთრებულად იგრძნობა პირველ თავში, სადაც პროფესორ დავით თავზიშვილისა და თამაზ იაშვილის დიალოგია აღწერილი ამ უკანასკნელის კათედრიდან წასვლის თაობაზე. „მართალი და პატიოსანი გულის პროფესორი იტანჯებოდა“. — ვკითხულობთ აქ ერთგან. „მართალი არ იყო და ასე იმიტომ იტანჯებოდა“. — ნათქვამია მეორე ადგილას. „თავზიშვილი იტანჯებოდა, საკუთარ სინდისს ებრძოდა“. — სწერია მესამეგან. „ახლა კი გულწრფელად სწუხდა, რომ უშუალოდ მონაწილეობდა. მის ყოვლად უსამართლო გაძევებაში“ (იქვე, გვ. 14).

თამაზ იაშვილის კათედრიდან გაძევების უსამართლობა თვით მოქმედებაში, დიალოგში უნდა ჩანდეს (და ჩანს კიდეც) და ავტორის დამატებითი მსჯელობა ცნებითი კატეგორიებით კი არ ამაღლებს ამ ეპიზოდის მხატვრულ-ემოციურ იერს, არამედ ამცირებს და ადაბლებს მას. ამასთან ზედმეტად მოჩანს დავით თავზიშვილის პატიოსნებასა და სინდისის ქენჯნაზე ლაპარაკი, მაშინ როდესაც ეს პატიოსნება მხოლოდ სიმხდალით არის გამოხატული. პატიოსნება განუყრელია პრინციპულობისაგან, ხოლო სინდისის ქენჯნა პატიოსნებისაგან. მხდალსა და ლაჩარს ამის შეგრძნება რომ ჰქონდეს, მის არსებაში მაშინ ვერ დაისადგურებდა ეს თვისება. აქედან გამომდინარე, თუ პროფესორ დავით თავზიშვილს პრინციპულობა აკლია, მაშინ მას არც სინდისის ქენჯნა უნდა აწუხებდეს იმდენად, რომ მწერლის ასეთი ხშირი რემარკებით მდგომარეობის შემსუბუქება იყოს საჭირო.

თავისთავად ნაწარმოების პუბლიცისტურ-მსჯელობითი ტონი შესანიშნავად ეფარდება მის მამხილებლურ-კრიტიკულ პათოსს და ორგანულად არის შერწყმული რომანის საერთო სულისკვეთებასთან.

ნაწარმოებში გვხვდება პირობითობასა (საათების ერთობლივი გაჩერება), შემთხვევითობებსა და ბედისწერის პრინციპებზე აგებული ადგილები და პასაჟები, რომლებიც ზოგჯერ ბუნებრივად არ ექსოვება მის მხატვრულ-კომპოზიციურ ქსოვილს. მაგალითად, მეთორმეტე თავში ჩართული მეორე მოთხრობა გრიგოლისა და დავითის ურთიერთშემთხვევით შეხვედრებისა და პოლოს დავითის მიერ „მოსკვიჩით“ გრიგოლის გატანის შესახებ არავითარ კავშირში არ არის მთელ მის არქიტექტონიკასთან, მის ძირითად სიუჟეტურ ხაზთან.

საერთოდ ნაწარმოებში ნაკლებად იგრძნობა სიუჟეტური ხაზის განვითარების ერთი გარკვეული მიმართულება. იგი ნაწილობრივ „დესიუჟეტიზაციის“ თეორიის ერთგვარ გამოხატულებადაც კი გვევლინება, მიუხედავად იმისა, რომ პროლოგს ეპილოგთან გარკვეული შინაგანი კავშირი აქვს, ნაწარმოებში ცალკეული პასაჟები თითქოს ცალკეულ დაუმთავრებელ სიუჟეტებს ქმნიან. ამბები, სიტუაციები და მოვლენები ზოგჯერ რაღაც ბუნდოვანებისა და გაურკვევლობის ბურუსით იბურებიან და დეტექტივისებრ სახეცვლილებებს განიცდიან, რის გამო ძნელი ხდება გაგება, რა ძალა წარმართავს საზოგადოების განვითარებას, ადამიანების ბედს. სრულიად მიუღებელია ავადმყოფ ოთარის აზრები ამ ბედის შემთხვევითობაზე დამყარებისა და დასახული მიზნისაკენ ლტოლვის, მიზნისათვის ბრძოლის თუ შეშმარიტების ძიების უსაფუძვლობის შესახებ.

ასევე რამდენადმე გაზვიადებულად არის წარმოდგენილი ჩვენი სინამდვილის ზოგიერთი უარყოფითი მხარე. მეორე თავში ოთარი ასეთი ალეგორიულობით ეუბნება თამაზს:“... გინახავს, შუაგულ ჭაობში ერთადერთ ფოთოლზე შებობღებული ბაყაყი გაუთავებლად რომ ყიყინებს? — მინახავს, — ღიმილით დაუკრა თავი თამაზმა... — ჰოდა, აბა რას მაწვალებ. იმ ბაყაყმა რაც უნდა იყიყინოს, საბოლოოდ მაინც ისევ ჭაობში უნდა ჩახტეს.“ („თვალი პატიოსანი“, გვ. 33). გარდა იმისა, რომ აქ შემარიგებლური პოზიცია ჩანს, „ერთადერთ ფოთოლზე შებობღებული ბაყაყის“ ალეგორია ასოციაციით მართლის პირში მთქმელ თამაზს მოგვაგონებს, ხოლო ჭაობი გარემოს, რომელშიაც თამაზს უხდება ცხოვრება. მაშასადამე, გამოდის, რომ თამაზის მსგავსი გულწრფელი ადამიანები ირგვლივ მატყუარებისა და თვალთმაქცების „ჭაობით“ არის შემოგარსული და რამდენიც არ უნდა იღაღადოს მან სიმართლეზე, ბოლოს მაინც „ისევ ჭაობში უნდა ჩახტეს“. ეს ცალკეული მახინჯი მოვლენების ერთგვარი ტიპიური განზოგადებაა, რასაც თვით მწერალი აქარწყლებს თავისივე ნაწარმოებში აკადემიკოს დავით ბოცვაძის, ჟურნალისტ ოთარ ნიკარაძის და სხვ. მიმზიდველი სახეების, მათი პირდაპირობისა და გულითადობის რეალისტური ჩვენებით. და განა ცოტაა ასეთები ჩვენს სოციალურ გარემოში?

* * *

რას გვიჩვენებს არსებული ლიტერატურული ფაქტებისა და მასალების ზოგადი ანალიზი?

უპირველეს ყოვლისა, იგი მოწმობს, რომ უკანასკნელ ხანებში ჩვენს ლიტერატურაში გან-

ლიერდა სინამდვილის უარყოფითი, მახინჯი მხარეების მხილების, მათდამი კრიტიკული, შეურიგებელი დამოკიდებულების ტენდენცია. ასეთი ტენდენცია შეინიშნება საერთოდ ბოლო დროის ჩვენს მრავალეროვან საბჭოთა ლიტერატურაში. თავისთავად ეს გარემოება დამაფიქრებელია მისი სოციალური საფუძვლების თვალსაზრისით, მაგრამ იგი არანაკლებ დამაფიქრებელია მისი ნეგატიურობის, უკიდურესობის, გადაჭარბებული ცალმხრიობის იაფფასიანი პოპულარობის მოპოვების ცდების თვალსაზრისითაც. ამიტომ კრიტიკული პათოსის ზემოგანხილული ნიშნები და ტენდენციები ბევრ ურთიერთსაწინააღმდეგო ფიქრებისა და აზრების აღძვრასთან ერთად გადაუდებლად აყენებს მათ ერთგვარ თეორიულ განზოგადებათა აუცილებლობის საჭიროებას, იმ მცდარ შეხედულებათა გადაჭრით უარყოფისა და უკუგდების საჭიროებას, რომლებიც, ნებით თუ უნებლიეთ, მიმართულია სოციალისტური რეალიზმის ნაცადი პრინციპების შერყევისა და შესუსტებისაკენ.

50-იანი წლების დამდეგიდან არაერთხელ ყოფილა ცდა ჩვენს ლიტერატურულ პრაქტიკაში კრიტიკული ელემენტების მეტწილად გამოჩენა გამოიყენებინათ საბჭოთა ლიტერატურის შემოქმედებით მეთოდად კრიტიკული რეალიზმის აღიარების არგუმენტად. ერთხანს დისკუსიებიც კი იმართებოდა ამ პრობლემის გარშემო საკავშირო პერიოდული ლიტერატურული პრესის ფურცლებზე. ზოგიერთმა (მაგალითად, მ. პარხომენკომ) „საბჭოთა კრიტიკული რეალიზმის“ ტერმინის შემოღებაც სცადა. თავისთავად თვით საკითხის ამ ასპექტით დაყენებაშიც კი მკაფიოდ იგრძნობა, თუ საითკენ არის გადახრილი დამიზნების წერტილი. ამ შემთხვევაში საქმე ეხება საბჭოთა ლიტერატურის სასიცოცხლო ინტერესებს, მის ძირითად საყრდენ საფუძვლებს, ლიტერატურის პარტიულობის ლენინური პრინციპებისა და სოციალისტური რეალიზმის მოთხოვნების შეცვლას, რასაც ვერასოდეს შეურიგდება ჩვენი პარტია, ხალხი, სახელმწიფო. სოციალისტური რეალიზმი იყო და რჩება არა მხოლოდ მრავალეროვანი საბჭოთა ლიტერატურის, არამედ მსოფლიო მასშტაბით მთელი პროგრესული ლიტერატურის განვითარების ქვაკუთხედათ. „უნაპირო რეალიზმის“ გაროდისეულმა თეორიამ სრული კრახი განიცადა. ეს ერთხელ კიდევ მთელი სიცხადით არის აღბეჭდილი სსრ კავშირის მწერალთა კავშირის მეხუთე ყრილობისადმი საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მისალმებაში, თვით ყრილობის მასალებსა და რეზოლუციაში.

კრიტიკული რეალიზმის არსი, როგორც ცნობილია, მდგომარეობს იმაში, რომ იგი ოპოზიციაში ედგა ექსპლოატატორულ საზოგადოებრივ წყობილებას, რევოლუციამდე არსებულ სოციალურ-პოლიტიკურ სისტემას. არსებული სინამდვილის ხალხის ინტერესებიდან გამომდინარე მწერლისეული დაუნდობელი კრიტიკა მკითხველს ლოგიკურად განაწყობდა ამ სინამდვილის წინააღმდეგ, აღძრავდა მასში გაბატონებული სოციალური სისტემის უარყოფის იდეალს, რა თავის მხრივ პროგრესულ როლს ასრულებდა თვით ამ ხალხის რევოლუციურ-დემოკრატიული იდეებით აღზრდისა და დარაზმვის საქმეში.

რევოლუციამდელი კაპიტალისტურ-მემამულური ეპოქის მოწინავე ლიტერატურისათვის დამახასიათებელი ეს არსებითი ნიშანი ზოგიერთს სურს მექანიკურად გადმოიტანოს სოციალიზმის ეპოქის ლიტერატურაშიც და ამ დროის ნაკლოვანებათა კრიტიკას მიანიჭოს იგივე ფუნქცია და რეზონანსი, რაც მას ჰქონდა ძველად, კლასობრივ საზოგადოებაში ანტაგონისტურ წინააღმდეგობათა გამწვავების შედეგად.

ასე, მაგალითად, ავსტრიელი ერნსტ ფიშერი თავის წიგნში „ხელოვნება და თანაარსებობა“ ცდილობს თეორიულად დაასაბუთოს კრიტიკული რეალიზმის მსგავსად თანამედროვე კონკრეტულ-ისტორიული სინამდვილისადმი სოციალისტური რეალიზმის ოპოზიციურობის კანონზომიერებითი ხასიათი. შემოქმედის სულიერი ელიტა, ფიშერის აზრით, ყოველ ეპოქაში მუდამ კონფლიქტშია არსებულ სინამდვილესთან, გაბატონებულ სოციალურ-პოლიტიკურ სისტემასთან და ამ მხრივ გამონაკლისს არც სოციალიზმის ეპოქა წარმოადგენს. ასეთივე აზრებს ვხვდებით დასავლეთ ევროპის რეაქციული ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის ზოგიერთი წარმომადგენლის (ჰერბერტ მარკუზეს, თეოდორ ადორნოს და სხვ.) შრომებში. ეს გარემოება, ბუნებრივია, გადაჭრით მოითხოვს კრიტიკული და სოციალისტური რეალიზმის ურთიერთდამოკიდებულების პრინციპული საკითხების სწორ გარკვევას, ჩვენი ლიტერატურის შემდგომი განვითარების თეორიულ-ესთეტიკური გზების სწორ გაშუქებას. რა თქმა უნდა, ამ წერილს სრულიად არა აქვს პრეტენზია თუნდაც მიახლოებით გადაჭრას ესოდენ რთული პრობლემური საკითხები. მისი დანიშნულება მათი მხოლოდ დასმისა და აღძვრის მიზნებით არის შემოსაზღვრული.

იბადება კითხვა: რჩება თუ არა რაიმე სახით ჩვენი ლიტერატურის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე კრიტიკული რეალიზმის ნიშნები იმ უარყოფითისა და სიმახინჯის წინააღმდეგ საბრძოლველად, რომლებიც არა თუ არსებობენ ჯერ კიდევ ცხოვრებაში, არამედ, სამწუხაროდ, ზოგჯერ ვითარდებიან კიდეც.

ჩვენი აზრით, კრიტიკული რეალიზმის ნიშნები და ელემენტები არ შეიძლება სავსებით უკუგდებული და განდევნილ იქნეს ჩვენი საზოგადოებრივი ურთიერთობის, ჩვენი ლიტე-

ატურის განვითარების არც დღევანდელი საეხურიდან და ისინი შერწყმული და შეთავსეული უნდა იქნენ სოციალისტური რეალიზმის ეთოდთან ისევე, როგორც ეს გვქონდა 1930-ან და 40-იანი წლების საბჭოთა ლიტერატურის პრაქტიკაში, მ. შოლოხოვის, ა. ფადეევის, ბ. პავლენკოს, ლ. ქიაჩელის, კ. გამსახურდიას, კ. ლორთქიფანიძის, პ. კაკაბაძის, დ. შენგელაიას, ა. მირცხულავას და სხვ. ამ პერიოდის შემოქმედებით პრაქტიკაში. სოციალისტურ რეალიზმთან კრიტიკული რეალიზმის ელემენტების—კრიტიკული, მამხილებლური ტენდენციის შერწყმა და შეხამება დღესაც უნდა ხდებოდეს ისე, რომ პირველს ყოველთვის ჰქონდეს გაბატონებული, ჰეგემონიური ხასიათი. რატომ ვამბობთ „დღესაც“ და რას ნიშნავს „გაბატონებული, ჰეგემონური ხასიათი?

„კრიტიკული რეალიზმის ტრადიციები, — წერს პროფ. ლ. ტიმოფეევი თავის წიგნში „საბჭოთა ლიტერატურა“. —უკუგდებული კი არ არის, არამედ მემკვიდრეობად მიღებულია სოციალისტური რეალიზმის მეთოდის მიერ. მაგრამ ისინი მასში შედიან ორგანიულად და არა გათიშულად, როგორც დამოუკიდებელი ლიტერატურული მიმდინარეობა“ (იხ. დასახელებული წიგნი, —მეთოდი, სტილი, პოეტიკა, 1964, გვ. 87). აქ საკვანძოთ სწორად არის დასახული კრიტიკული და სოციალისტური რეალიზმის ურთიერთობის გადაჭრის ძირითადი პრინციპი.

„კრიტიკული რეალიზმის განვითარების სტიმული ინდივიდუალიზმია“. — მიუთითებს ერთ თავის ადრინდელ სტატიაში „კრიტიკული და სოციალისტური რეალიზმის ურთიერთობის საკითხისათვის“ პროფ. დ. ბენაშვილი —ამის საპირისპიროდ სოციალისტურმა რეალიზმმა თავის ჭეშმარიტ იდეალად აქცია „კოლექტივიზმის დიადი გრძნობა“. „ხელოვნაში ამ გრძნობის პოზიციებიდან, — წერს დ. ბენაშვილი, —უნდა განიდევნოს ადამიანის შეგნებაში ჯერ კიდევ არსებული ინდივიდუალიზმის ნაშთები“ (დიმიტრი ბენაშვილი, ლიტერატურული ძიებანი, 1952, გვ. 268).

მაშასადამე, სანამ ადამიანთა შეგნებაში ინდივიდუალიზმის ნაშთები არსებობს (დღეს კი მათი არსებობა, ვფიქრობთ, უდავოა), სოციალისტურ რეალიზმში კრიტიკული რეალიზმის ელემენტების არსებობაც გამართლებულად უნდა მივიჩნიოთ. მაგრამ რამდენადაც ჩვენს ქვეყანაში ინდივიდუალისტური მიდრეკილებანი კოლექტივიზმის დიად გრძნობას უნდა ექვემდებარებოდნენ, მასში უნდა გარდაისახონ და განიბნენ, ბუნებრივია, კრიტიკული რეალიზმის ელემენტები უნდა დაექვემდებაროს სოციალისტური რეალიზმის პრინციპებსა და კანონზომიერებებს, მათ ჰეგემონიურ, გაბატონებულ პოზიციებს.

როგორც ცნობილია, პირველ რიგში ეს ნიშნავს ცხოვრებაში არსებული მწვავე კონფლიქტების, უარყოფითი და დადებითი მოვლენების სიმართლით გამოსახვასთან ერთად დადებითის გარდუვალად გამარჯვების ჩვენებას, მისი პერსპექტიული ზრდისა და განვითარების ჩვენებას, ისე, რომ იგი ხელს უწყობდეს ჩვენი ქვეყნის სოციალ-პოლიტიკური სისტემის, ჩვენი სახელმწიფოებრივი წყობილების შემდგომ განმტკიცებას, მკითხველთა ფართო მასების აღზრდას საბჭოთა სამშობლოსადმი ერთგულების სულისკვეთებით, ყველა იმ უარყოფითისა და სიმახინჯის აღმოფხვრის სულისკვეთებით, რომლებიც ხელს უშლიან ჩვენი საზოგადოების წინსვლას დასახული საბოლოო მიზნისაკენ. ამ გაგებით, ჭეშმარიტი საბჭოთა მწერლის მსოფლმხედველობა შეუთავსებელია საბჭოთა სინამდვილისადმი მის ოპოზიციურ დამოკიდებულებასთან.

მაგრამ მწერალთა ერთი ნაწილი ჯერ კიდევ არ არის მტკიცედ გარკვეული იმაში, თუ როგორ გამოსახოს დადებითი ტენდენციები ზრდისა და განვითარების პერსპექტივაში, ისე, როგორც იგი ნამდვილად არის და ჩანს დღეს ცხოვრებაში, თუ ამაღლებულად, ხელოვნებითს, განზოგადებითს ფორმებში? ხომ არ უქმნის ეს ამაღლებულობა რაიმე საფრთხეს მწერალს, ხომ არ ნიშნავს ეს ცხოვრების შელამაზებულად, იდეალიზირებულად გამოსახვას? აკი ამ ბრალდებით, თითქოსდა განზრახ გამოგონებისა და ცხოვრების განზრახ შელამაზების ბრალდებით მიჰქონდათ იერიში ამ რამდენიმე ხნის წინათ სოციალისტური რეალიზმის წინააღმდეგ?

პირდაპირ უნდა ითქვას, რომ ცხოვრების შელამაზებული გამოსახვა მისი ყალბი გამოსახვაა და მას მართლაც არაფერი აქვს საერთო ნამდვილ ხელოვნებასთან. აქ ცნების უბრალო აღრევასთან გვაქვს საქმე. ამაღლებულობა თავისთავად გამორიცხავს შელამაზებულობას, რადგან პირველ რიგში იგი მხატვრულ დამჯერებლობას ნიშნავს, ხოლო იქ, სადაც მხატვრული დამაჯერებლობა და სიმართლეა, გამორიცხულია სიყალბეც. ამ ორი ცნების გაიგივება და მეორის შიშით პირველის უგულვებელყოფა შეცდომად უნდა იქნეს მიჩნეული.

ბოლო წლების ჩვენს ლიტერატურაში, სწორედ ამ შეცდომის ნიადაგზე, ტრადიციული ტენდენციის—ე.ი.დადებითის ამაღლებულობისა და მხატვრული განზოგადების უკუგდების ცდა გახდა მიზეზი კრიტიკული რეალიზმის გაბატონებისაკენ, ყოველივესა და ყველაფერში მხოლოდ უარყოფითის დანახვისაკენ სწრაფვისა. რევოლუციამდელი ხანის კრიტიკული

რეალიზმის ეპოქაში, როგორც აღვნიშნეთ, დადებითი, პროგრესული ტენდენციები გაბატონებულ სოციალურ სისტემას უპირისპირდებოდა, ებრძოდა და უარყოფდა მას, და, ამდენად, ამაღლებულობას და მხატვრულ განზოგადებას იქ სხვა სოციალური შინაარსი და ფუნქცია ჰქონდა დაკისრებული. ამის აღდგენა და გაცოცხლება, ბუნებრივია, ყოვლად დაუშვებელია და იგი ეწინააღმდეგება ლიტერატურის პარტიულობის ლენინური პრინციპების მოთხოვნებს.

აქედან გამომდინარე, ასევე პირდაპირ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ პიროვნების კულტის დაგმობის შემდგომი ხანა უკანასკნელ დრომდე მთელი საკავშირო მასშტაბით ერთგვარი ლიტერატურულ-თეორიული დაბნეულობის, წინააღმდეგობებისა და მერყეობის წლები იყო. ამან ცოტა უარყოფითი გავლენა როდი მოახდინა ჩვენს ზოგიერთ მწერალზე, განსაკუთრებით ჩვენს ზოგიერთ ახალგაზრდა მწერალზე, რამაც თავისი კონკრეტული უარყოფითი გამოხატულება ჰპოვა მათი გამოსახვის არასწორი გზებისა და ფორმების ძიებებში, მოდერნისტულ-ნატურალისტური ტენდენციების გამოვლინებებში, უსიუჟეტო, უმიზნო, ვიწროთემიანი ნაწარმოებების შექმნის მაცდუნებელ ცდებში.

გამოთქმა „წერა ყველაფერზე შეიძლება“ პირობითი გამოთქმაა და იგი უნდა შემოიფარგლოს ნაწარმოების შემეცნებით-აღმზრდელობითი მნიშვნელობის საყოველთაოდ მიღებული კრიტერიუმით. ყოველ ნაწარმოებს, რა თემაზედაც არ უნდა იყოს ის აგებული, გარკვეული იდეურ-შემეცნებითი, მხატვრულ-ესთეტიკური და მორალურ-აღმზრდელობითი ფუნქცია უნდა დაეკისროს. საბჭოთა მწერლის ყოველი მხატვრული ნაწარმოები მხოლოდ ამ ასპექტით უნდა შეფასდეს, თუ საბჭოთა მხატვრული ლიტერატურას განვიხილავთ მისი საზოგადოებრივი ღირებულების, სინამდვილის არა მხოლოდ ასახვის, არამედ მისი წინსვლისა და განვითარების სწორი მარქსისტულ-ლენინური ესთეტიკის პოზიციებიდან. და სხვა პოზიცია ჩვენ არც გაგვაჩნია.

არავითარი ნამდვილი ხელოვნება არ არსებობდა და არ არსებობს მხატვრული განზოგადებების, დიდი ადამიანური ხასიათებისა და ამაღლებულობის, მიზანსწრაფვებისა და საზოგადოებრივად მნიშვნელოვანი მღელვარე იდეალების გარეშე. უმიზნო და უიდეო, მხოლოდ ესთეტიკური ტკბობისათვის განკუთვნილ ლიტერატურას არასოდეს არ ჰქონია ფართო გასავალი და რაიმე დიდი ღირებულება. ჭეშმარიტ რეალისტურ ხელოვნებას აქვს თავისი უცვლელი კანონი, რომელიც შესანიშნავად აქვს გამოხატული ანტონ ჩეხოვს სუვორინისადმი 1892 წელს მიწერილ ერთ-ერთ ბარათში:

„გახსოვდეთ, — წერდა ჩეხოვი სუვორინს, — რომ მწერლებს, რომელთაც ჩვენ უკვდავებან უბრალოდ კარგებს ვუწოდებთ და რომლებიც ასე გვხიბლავენ, აქვთ ერთი საერთო და მეტად მნიშვნელოვანი ნიშანი. ისინი სადღაც მიდიან და თქვენც გიწვევენ იქითკენ. თქვენ გრძნობთ არა მხოლოდ გონებით, არამედ მთელი არსებით, რომ მათ აქვთ რაღაც მიზანი. საუკეთესონი მათ შორის რეალისტები არიან და აღწერენ ცხოვრებას ისეთად, როგორც ის არის, მაგრამ იმის გამო, რომ ყოველი სტრიქონი გაჟღენთილია მიზნის შეგნებით, თქვენ, გარდა ცხოვრებისა როგორიც არის, გრძნობთ აგრეთვე ისეთ ცხოვრებას, როგორიც უნდა იყოს, და თქვენ ეს გაჯადოებთ“ (ა. ჩეხოვი, სრული თხზულებანი, ტ. XV, მოსკოვი, 1949, გვ. 146).

აი ეს მიზანდასახულობა, მომჯადოებლობა, და მომხიბვლელობა დაკავშირებულია სწორედ სინამდვილის მხატვრულ ამაღლებულობასთან და განზოგადებებთან, უნდა განვასხვაოთ ამბის ემპირიული, ნატურალისტური მთხრობელი მისი მხატვრულ-განზოგადებითი ოსტატობით თხრობისაგან. სინამდვილის ამაღლებული და მხატვრული სიმართლით ერთგვარად იდეალიზირებული წარმოდგენა სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურას მისი ჩასახვის დროიდანვე გამოყვა. ამის კლასიკური ნიმუშია რახმეტოვის სახე ნ. ჩერნიშევსკის რომანიდან „რა ვაკეთოთ“ და პავლე ვლასოვის შთამაგონებელი მონუმენტური ფიგურა მ. გორკის „დედიდან“. ამაღლებულობა და მიზანსწრაფი იდეალიზაცია ცხოვრების მშვენიერებაში გამოსახვის გარკვეულად აუცილებელი ესთეტიკური კატეგორიებია და ამით სოციალისტური რეალიზმი ხელოვნების საუკუნოვან ტრადიციებს აგრძელებს.

მაგრამ ამ ტრადიციებს მან შეუერთა ახალი თვისება — კონკრეტული მიზანდასახულობა — სოციალიზმისა და კომუნიზმის იდეებით ხალხის აღზრდის კეთილშობილური ამოცანა, ამიტომ პარტია ახლაც ისევე მტკიცედ და ურყევად მოითხოვს სოციალისტური რეალიზმის პრინციპების მტკიცედ და ურყევად დაცვას, როგორც წინათ. შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ ყოველივე ეს პლაკატურობის, ზედაპირულობის, პრიმიტივიზმისა და შიშველ სოციოლოგიზმის განვლილ ფორმებთან დაბრუნებას მოასწავებდეს. არა, ეს უნდა იყოს ჩვენი ლიტერატურის ახალი იდეურ-მხატვრული მიჯნების დაპყრობის, საკავშირო და მსოფლიო მასშტაბით მისი სახელის ახალი მძლავრი გახმიანების საფუძველი.

ასეთია დასმული საკითხის ზოგიერთი ზოგადთეორიული ასპექტი.

კონკრეტულად, ამ ასპექტიდან გამომდინარე, თუ ჩვენს ზემოთ დასახელებულ ლიტერატურულ მასალებს განვიხილავთ, როგორც სოცია-

ური სინამდვილის უშუალო გამოვლენას, მაინ ლოგიკურად უნდა დავასკვნათ, რომ სოციალისტური რეალიზმის მეთოდით დაწერილ ამ ნაწარმოებებში კრიტიკული ელემენტები, კრიტიკული პათოსი და მამხილებლური ტენდენცია ყოველთვის ზომიერად არ არის შეფარდებული მათ იდეურ-აღმზრდელობით ამოცანებთან, მხატვრულ-ესთეტიკურ და საზოგადოებრივ ფუნქციებთან. ასეთი ხასიათის ნაწარმოებების უმთავრესი ნაკლი, ჩვენი აზრით, არის ის, რომ მათ მეტწილად აკლია მოქალაქეობრივი ყღერადობა, მხატვრულ-განმაზოგადებელი ძალა. ზოგჯერ არასაკმაოდ ჩანს თვით ავტორის, მწერლის პოზიცია მის მიერ გამოსახული მოვლენებისადმი. ამის შედეგად მის გაბედულ გამოსვლას ზოგჯერ მიზნობრივი მიმართება ეკარგება, ნაწარმოების წაკითხვის შემდეგ მკითხველს ეფანტება შთაბეჭდილება, მასში არ იღვიძებს გარკვეული ზიზღი და სიძულვილი უარყოფითი მოვლენების წინააღმდეგ, არ ესახება გარკვეული საზოგადოებრივ-ესთეტიკური იდეალი, რომლისკენაც უნდა ისწრაფვოდეს იგი, როგორც ახალი სოციალისტური ცხოვრების თანამონაწილე და აქტიური მშენებელი.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XXIV ყრილობამ მეტად რთული, საპატიო და საპასუხისმგებლო ამოცანები დასახა მთელი ჩვენი საბჭოთა ლიტერატურის წინაშე. ამ ამოცანებს შორის მთავარია ბრძოლა საბჭოთა ადამიანის ახალი სახის ფორმირებისა და ჩამოყალიბებისათვის. საბჭოთა ადამიანის ახალი სახე კი უნდა ჩამოყალიბდეს წარსულის გადმონაშთების წინააღმდეგ მუდმივ და უკომპრომისო ბრძოლაში.

„კომუნისტური მორალი ვერ გაიმარჯვებს,— ამბობდა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივანი ამხ. ლ. ი. ბრეჟნევი თავის საანგარიშო მოხსენებაში პარტიის XXIV ყრილობაზე, — თუ მტკიცე ბრძოლა არ გამოუცხადა მის ისეთ ანტიპოდებს, როგორიც არის მომხვეჭელობა, მექრთამეობა, მუქთახორობა, ცილისწამება, ანონიმური წერილების წერა, ლოთობა და სხვა ამგვარი. ბრძოლა იმის წინააღმდეგ, რასაც ჩვენ ვუწოდებთ წარსულის გადმონაშთებს ადამიანთა შეგნებაში და ქცევაში,—არის საქმე, რომელსაც მუდმივი ყურადღება უნდა დაუთმოს პარტიამ, ჩვენი საზოგადოებრიობის მთელმა შეგნებულმა მოწინავე ძალებმა“.

ამით ჩვენს მწერლობას ფართო გასაქანი ეძლევა კიდევ უფრო მეტი გაბედულებით გამოიყენოს თავისი შემოქმედებითი არსენალი ჩვენს ცხოვრებაში არსებული მავნე გადმონაშთების აღმოფხვრისათვის საბრძოლველად, მაგრამ ამასთან ერთად იზრდება მისი პასუხისმგებლობაც, მის მიმართ წაყენებული მომთხოვნელობაც, რათა დადებით მხარეებთან ერთად უარყოფითი მოვლენების გამოსახვის სისწორე და სიმართლე გამსჭვალული იყოს მწერლის ნათელი, მიზანდასახული პოზიციის, ჩვენი სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის, ლიტერატურის პარტიულობის ლენინური პრინციპებისა და სოციალისტური რეალიზმის ესთეტიკური მოთხოვნების სულისკვეთებით.

ეს კი, უპირველეს ყოვლისა, იმას ნიშნავს, რომ სინამდვილის უარყოფითი, ჩრდილოვანი მხარეების გამოსახვა არამც და არამც არ უნდა გადაიზარდოს ამ სინამდვილისადმი ცილისწამებად, უარყოფითის განზრახ გაზვიადების ტენდენციად. სოციალისტურ რეალიზმის ლიტერატურის ფორმისა და სტილის მრავალფეროვნება სრულ შესაძლებლობას აძლევს საბჭოთა მწერალს მკაფიოდ გამოსახოს ჩვენი ცხოვრების დიადი, მაგისტრალური, საზოგადოებრივად მნიშვნელოვანი მოვლენების გვერდით მისი ჩრდილოვანი მხარეებიც, მაგრამ ისე, რომ ნაწარმოებში მუქი ფერები არასოდეს არ უნდა ფარავდეს მზის ნათებას. ეს მზის ნათება კი კომუნიზმის გამარჯვების რწმენაა, რომელსაც გამუდმებით უნდა უნერგავდნენ ჩვენს მკითხველებს ქართველი საბჭოთა მწერლები.

ალექსანდრე კალანდაძე

სტილის პრობლემა 60-იანი წლების პოლემიკაში

ჩვენი მწერლობის არც ერთ მოვლენაზე ალბათ იმდენი არ დაწერილა, რამდენიც გასული საუკუნის 60-იანი წლების პოლემიკაზე, — ეს ხანა ენერგიულადაა შესწავლილი, მაგრამ გავრცელებულია აზრი, თითქოს, პოლემიკის მონაწილენი სერიოზულ ინტერესს არ იჩენდნენ წმინდა ლიტერატურული მოვლენებისადმი.

ამ თვალსაზრისს საფუძვლად უდევს ჩვენში რომანტიზმამდელ მიმართულებათა არსებობის უარყოფა, ახლა კი, კვლევა-ძიებამ დაგვარწმუნა, რომ XVIII ს. მე-2 ნახევრისა და XIX ს. I-ლი ნახევრის ქართული მწერლობა კვალდაკვალ მიჰყვებოდა იმდროინდელ რუსულ-ევროპულ ლიტერატურას, სპეციფიკური ეროვნული ნიშანთვისებების შემცველი ერთი მიმართულება მეორეს სცვლიდა, ებრძოდა, ვითარდებოდა, მაგრამ რაკი პრესა და წიგნის გამომცემლობა არ გვქონდა, ეს ბრძოლა, მხატვრული სტილის ცვლა შეუმჩნეველი რჩებოდა, თითქოს, კულისებში მიმდინარეობდა; მოძველებულ მიმართულებებს თანაარსებობის საშუალება ეძლეოდათ, კონსერვატიული ნორმები შეგუების უნარს იძენდნენ, მხატვრულ სტილს სიჭრელე, ეკლექტურობა ეკიდებოდა და, როცა ეროვნულ თვისებაზე აღმოცენებული ისეთი პერიოდული გამოცემა გაჩნდა („ცისკარი"), რომელსაც შეეძლო გავლენა მოეხდინა ლიტერატურულ ცხოვრებაზე, მის ფურცლებზე ასპარეზი ჰპოვა არა მარტო სენტიმენტალიზმმა, რომანტიზმმა და რეალიზმმა, არამედ კლასიციზმმაც შემოაღწია და ყველამ ერთდროულად, თითქოს პირველად, დაიწყო გაფორმება, პროგრამის გამოცხადება, საკუთარი სახის ჩვენება.

„ცისკარს" დამოუკიდებელი მატერიალური ბაზა არ გააჩნდა და მხატვრული მასალის ნაკლებობას განიცდიდა, ამიტომ ლიტერატურულ ძალთა გაერთიანების დროშით გამოდიოდა, თავს უყრიდა ყველა მწერალს, განურჩევლად მიმართულებისა, აგროვებდა ყველა გამოუქვეყნებელ ნაწარმოებს. მიუხედავად იმისა, თუ როდის იყო დაწერილი. 50-იან წლებში ეს ჟურნალი ლიტერატურული კადრების გამომწვევ, შემომკრებ და გამაერთიანებელ ორგანოს წარმოადგენდა. აქედან გამომდინარე უდავოა, რომ ეს ჟურნალი ასახავს არა მხოლოდ 50-60-იანი წლების, არამედ მთელი მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის ლიტერატურულ სინამდვილეს; ე. ი. ვრცელ პერიოდს, როცა მონაცვლეობით ჩვენს მწერლობაში კლასიცისტური, სენტიმენტალური ან რომანტიკული სტილი ბატონობდა. აღნიშნულ მონაკვეთში დაბეჭდილი ნაწარმოებების, სულ ცოტა, ნახევარი მაინც დაწერილია 20-30-იან წლებში. ასევე, თანამშრომელთა ნახევარიც, 20-30-40-ანი წლების მწერლები, მაშასადამე, სხვადასხვა ლიტერატურულ მიმდინარეობათა წარმომადგენლები არიან. „ცისკარი" XVIII საუკუნის დასასრულისა და XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული ლიტერატურული ცხოვრების სარკეა და, ამიტომ, სრულებით არ უნდა გვიკვირდეს, რომ მასში ურთიერთსაწინააღმდეგო ტენდენციებია ასახული. ამას ემატება ჟურნალის მისწრაფება, შეავსოს ქართული ლიტერატურის მრავალსაუკუნოვანი ხარვეზი ევროპული მწერლობისა და აზროვნების კლასიკური მონაპოვარით (შექსპირი, დეფო, გოეთე და ა. შ.). ყოველივე აღნიშნულის გამო, „ცისკარი" ლიტერატურულ მიმართულებათა რთული და მწვავე ბრძოლის არენად იქცა. თუმცა, ესეც არ იყოს, კლასიციზმთან და სენტიმენტალიზმთან ბრძოლა არა თუ ჩვენში, ევროპულ და რუსულ ლიტერატურაშიც 40-იან წლებამდე გრძელდებოდა და 40-იანი წლების რუსული ლიტერატურული პრესა ჯერ კიდევ აჭრელებული იყო კლასიციზმისა და სენტიმენტალიზმის ეპიგონებით.

ᲡᲐᲥᲐᲠᲗᲕᲔᲚᲝᲡ ᲛᲔᲪᲜᲘᲔᲠᲗᲐ
B ᲙᲚᲐᲡᲘᲡ ᲛᲝᲡᲬᲐᲕᲔᲗᲐᲗᲕᲘᲡ

ᲡᲐᲛ (20) ᲙᲘᲗᲮᲕᲐ

02.11.93 ᲬᲚᲘᲡ ᲛᲐᲘᲡᲘᲡ 9 ᲩᲐᲢᲐᲠᲔᲑᲣᲚᲘ